

COMMODIANI CARMINA

RECOGNOVIT

ERNESTVS LVDWIG

PARTICVLA ALTERA

CARMEN APOLOGETICVM

COMPLECTENS

LIPSIAE
IN AEDIBVS B. G. TEVBNERI
MDCCCLXXVII

LIPSIAE, TYPIS B. G. TEUBNERI.

HERMANNO ROENSCHIO

ARCHIDIACONO LOBENSTENIENSI

VIRO DOCTISSIMO

DE COMMODIANO OPTIME MERITO

D. D. D.

ERNESTVS LVDWIG

PRAEFATIO.

In adnotatione critica subiecta, ut de codicis lectionibus et de emendationibus a me receptis lectores monerem, his notis usus sum:

M = cod. Mediomontanus (*Middlehill*).
P = Pitra.
D = Duebner.
Eb = Ebert.
Lbch = Leimbach.
R = Roensch.
H = Hilgenfeld.
L = Ludwig.

Egregium Roenschii librum saepe laudatum, qui inscribitur: *Itala und Vulgata. Das Sprachidiom der urchristlichen Itala und der katholischen Vulgata etc. ed. II* his litteris indicaui: *Ital.* —

COMMODIANVS. EPISCOPVS AFRICANVS. CARMEN APOLOGETICVM ADVERSVS IVDAEOS ET GENTES P carmini inscripsit; in codice neque poetae neque operis inscriptio exstat. Sed subscriptionis fragmina superstita haec emicant:

. . . PLIC. TRACTAT. SCI. EPISC.
. . . . . C . . O . . . . .

Iam vero Martinus Houth Oxoniensis, vir 'tam mente quam sensu acerrimus', quem Thomas Philipps de eruenda subscriptione consuluit, cum ei codicem accuratius inspicienti Pitrae de Commodiano coniectura obiecta esset, hoc poetae nomen legisse sibi visus

est. cf. Spicileg. Solesm. t. IV praef. p. II. Roenschius collatis Gennadii (cf. De vir. ill. c. 15) verbis *scripsit* . . *librum adversus Paganos* inscriptionem dedit hanc: CARMEN APOLOGETICVM *adversus Iudaeos et Paganos*; sed cf. Ebert, Allgemeine Geschichte der Literatur des Mittelalters im Abendlande I p. 87, adn. 3. Equidem nomen carminis *apologetici* cum argumento minime convenire censeo, sed retinui, quippe quod apud omnes pervulgatum est.

v. 2. *Quis nisi quem sustulerit* L, *Nisi quem is tulerit* M, *quis* ex initio v. 1, *is tulerit* scriptura codicis correcta in *sustulerit*, repetii. P in exc. post *tulerit* maluit *longe* vel *procul* inserere, Lbch *prius* v. *primo*; *nisi quem is ipse abstulerit* R, cum respiceret Instr. 1, 1, 6 (abstulit); *n. q. is abstulerit* H. — v. 3 sqq. *inani. Dum . . . auras, Plus* . . . R, *inani, Dum . . . auras. Plus.* P. — v. 5. *plus levior,* haud raro in sermone plebeio *plus* comparativo iungitur, cf. et *magis* insequitur *plenius* ostendere, v. 478; plus humidior, in Oribasii versione Lat. Bernensi (ed. Hagen) 1, 1. calidior plus, ibid. 17, 11. plus superius 7, 30; magis durior, Epist. Anthimi 43 (ed. Rose in anecdot. Gr. et Graecolat. p. 84). Alia R (Ital. p. 279) collegit. Luculenter de hac comparationis ratione J. N. Ott disputavit in dissertatione, quae inscr.: die Doppelgradation des lat. Adjectivs etc. (in Jahnii annall. 1875 p. 788 sqq.) — *adessent* pro essent, cf. 34, 43 etc., cf. indic. Latinitat. — v. 8. *incantando* incantans: gerundium pro participio praesentis positum, cf. dicendo 178, transeundo 186, vivendo 303, amando 505, precando etc., cf. indic. Latinitat. . De quo usu cf. R Ital. p. 432 sqq. et exempla ex Oribas. vers. sumpta in praefat. Hag. p. XXII, praeterea Diezii Gramm. linguarum Romanensium III p. 247 (ed. II). — *malignas* M, restitui interpunctione post *mersus* deleta; malignus

v. etiam rerum nominibus iunctum est: v. 182 opera maligna, Instr. 1, 24, 19 duceris in loco maligno. Roenschius *mersus, Paene . . . malignus* scripsit. — v. 9. *Domino* P in exc., *Deo* M. — v. 11. *tradita in codice legis* propter sequens *ibi* scripsi, cf. cetera legis 30 universa legis 949, legis narrata Instr. 1,42,21. partita locorum C. A. 919; forte *traditas in c. leges*; *traditor in c. legis* M, quam lectionem P etiam in exc. comprobavit, nam „rythmo convenit et cum Tertulliano facit de Coron. Mil. 4 et Arnobio III 13: 'Neque traditor alicuius scientiae potis est, etc.'"; *traditorum* D, *traditorem* Lbch, *traditores* (i. e. scriptores Scripturae Sacrae) R. Idem in commentar. haec coniecit: *Adgressumque fecit traditorum* (gen. pl. neutr. 'tradita') *in c. legis*; *Adgressusque fui tradito in c. leges* H. — v. 12. *lampada*, nom. sing. I[ae] decl.; locis Ital. p. 258 haec exempla addo: quos solis lampada tostat, Iuvenc. Exod. 303 (ed. Pitr.); quos lampada solis torrebat, ibid. 606; stateram, Tabul. cod. Mutin. in Huschkii Metrolog. Scr. Rom. rell. p. 132, staterae, ibid. p. 132. — v. 13. *cognovi Deum unum* L, *cognovi Deum* M; addidi *unum* collato v. primo (unum proprie Deum nosse), ad quem, cum praefationis prima pars concludatur atque definiatur, oratio revertitur. — *vere agnovi caelis Deum* P in exc., *vere Dominum cognovi* R. — v. 15. *passus vulnera victor* L, *p. vulneris auctor* M, *p. vulneris ictus* D, quod P in praef. p. XVIII retinuit. — v. 17. *nihil sibi proponunt cognoscere*, cf. datur scire v. 136. intellegi datum est Gargil. Mart. 25. — v. 18. *sanguinem bibant* M, *sanguine vivant* P in adnot. proposuit. — v. 19. *saginati* P, *sanguinati* M. — v. 20 sq. *Ingemunt ad tumulum sepulcri; tum diviti plaudent | Mutabuntque pauperes vestes et fastidientur* L. Commodianus invehitur in parasitos, qui exsequias funeris

alicuius prosecuti paullo post ad vestitum suum redeunt. *Ingerunt ut tumulum sepulchrum dum plaudens diviti | Mutabuntur paupere veste et fastidiis* M, *Ingerunt ad t. se pulchros: dum diviti plaudent, Mutabuntur fastidiis et paupere veste* P, *Inferuntur tumulo sepulchri, dum gaudent divitiis: Mutabuntur et f.* etc. R. Idem, cum mecum per litteras ea communicaret, quae secundis curis intellexisset nonnullis locis emendanda esse, coniecturam sic censuit esse corrigendam: *dum plaudent diviti*; 'plaudent' enim formam indic. praes. verbi II[ae] coniug. sibi agnovisse videtur, quae firmaretur hoc loco: 'plaudet', manus percutit Gl. Paris. ed. Hildebr. p. 242, 251. Sed finitur versus Commodiani voce „utique accentu insignitam habente paenultimam", cf. Luc. Muell. de re m. p. 448. — v. 23. *Si quis est opibus sibi visus Caesare dignus* L, *Si pinguis est opibus, sibi* [*cibus* P] *sit si C. d.* M, *Si p. e. o. sive sit is C. d.* Lbch, qui nunc *seu quis est* forsitan praestare putat. — v. 24. *praeponit* P, *praeponunt* M — *fragilis* M, *fragili* P in exc. „ac si dixisset inopi, pauperi". — *ullum* M, *urnam* R; *ollam* id. in comment. coniecit. — v. 26. *Summus divitias . . . altos* P, *summa divitias . . . altos* M, *summam dedit iam . . . Altus* Lbch. — v. 29. *Suadeo altos*, cf. suademur v. 297, erravimus suasi v. 758, quos ille suasit Instr. 1, 42, 45. vid. Neue II 261 sqq., Ital. 441 sqq. — *ego altos sic* M, *ego sic altos* Lbch. — v. 31. *aspicite* P, (cf. discite 32) *aspice* M. — v. 34. *belluarum adesse* M, *b. instar ad.* P in adnot. coniecit. — v. 36. *nos* P in exc., deest in M. — *illas* Lbch, illos M. — v. 37. *praebĕre* cf. merunt 56 (coniect.) augĕre 602. lugunt 942, fervunt 1018. exercite (pr. exercete) Instr. 2, 26, 1; intuite 1, 31, 1. 1, 39, 5. cf. Neue II p. 422 sqq., Ital. p. 283 sqq. — v. 38. *divinos* M, *Divinus* P. — v. 39. *verba tonavit* L, cum sententia gravissimam

locutionem flagitet. cf. ore tonare v. 593. De pfcto tonavi cf. Neue II 479; *verbo sanavit* M, *verba sonavit* R. — v. 40. *demonstravit* M, *monstravit* P in exc. — *Pharaone decepto* M, *Pharaoni decepto* R. — v. 41. *et* M, *sed* P in exc. — v. 45. *paene*; *pene* M. — *annorum* M, *annûm* P in exc.; versus hac numerorum notatione legendus est: *Iám p. médietás* | *annórum sex míl.* etc. — v. 46. *vivebant* Lbch, *viventes* M. — v. 47. *Sed Deus, ut pectora vidit hominum nimis clausa* M, edd. sic transposuerunt: *S. D. ut vidit h. n. p. cl.* — v. 48 sq. *Abraham. Quem . . . ipsum, Ipse* etc. R, *Abraham; quem . . . ipsum.* P, *Abraham, quem . . . ipsum.* Lbch — *Moyses* M, *Moses* P in exc. — v. 49. *Pharaone necato* P in exc., *Ph. negato* M. — v. 50. *ipse se* M, *se* R delevit. — v. 51. *promittit* L, *se promittit* M, *se promit* P. Manifestum est, *se* pronomen e finalibus litteris v. 'voce' errore librarii repetitum esse, quo deleto nihil iam desideramus. cf. Plaut. Stich. 4, 2, 16: ad cenam pomisi; Cic. de or. 2, 7, 27 ad fratrem promisi etc. — v. 52. *illud declamant* L, *de illo clamant* M, quam lectionem nunc Lbch probavit, *de illo proclamant* R, qui contulit Instr. 1, 25, 14. 1, 29, 19. 2, 14, 5. — v. 53. *Hunc ergo cum legitis multórum praeconia vatum* verbo 'vatum' a P recepto scripsi. *Hunc e. c. leg. m. pr.* M, *Haec e. c. legeritis pr. multa* P, *Hunc e. c. legitis multûm p. vat.* P in exc. — v. 54. *Invenietis eum in carnem venisse* L, *I. eum carnem invenisse* M, *adsumpsisse* P in adnot. coniecerat, sed in exc. ad codicem rediit. *induisse* R, qui nunc Mediomontanam lectionem praefert. Librarius, ut *carnem invenisse* scriberet pro genuina lectione *in carnem venisse* inductus est proximo *invenietis.* — v. 55. Mutata interpunctione servavimus libri manuscripti versum: *Unde nunc erratur? Ordinasse talia Summum* [56] *Quare subsannant?*

merunt [*nerunt* M], *quod ab ipso ridentur* L, *Unde n. erratur ord. t. S., Et quare subsannant? meminerint* etc. P. Idem in adnot. *nec erunt*, in exc. *norunt* (pro *nerunt*); *merent* Lbch, ex qua coniectura lectio nostra profecta est; cf. v. 37: praebĕre, fervunt 1018 alia. — *Unde n. probatur ord. t. S., Id quare s.? norint* etc. R hac constructione usus: 'Q. subsannant id, unde (i. e. de quo) nunc probatur'. — v. 59. *Quid fecit, Moys. docuit.* Alia exempla indicativi in oratione obliqua positi vide in indice Latinitatis. cf. Holtzii syntax. prisc. script. Latt. II p. 110, Haasii ad Reisig. p. 597 adnot. 504, Ital. 428 seqq. — v. 60. *Moyses* M, *Moses* aut *Mose* P in exc. — *docuit* R, *edocuit* M — *docemus* M, *docemur* P in exc. — v. 61. *nec doctor iussus ut essem* cf. Ital. 427 sqq. — v. 62. *canto* L, *quando* M, *pando* P — In eodem versu libri manuscripti *oberrantibus* scripturam retinui, quam contra sententiam pugnare mihi non persuasi; oberrantes enim austros etiam obstrepentes esse facile concludi potest. Ac ne obstrependi quidem significationem nos premere oportet, quia iam oberrantes venti huc atque illuc verba vatum rapiunt, ut non audiantur. *oblatrantibus* R; idem in comment. *obloquentibus*, *obstrepentibus*, *obturbantibus*. — Pitrae hoc loco nonnulla deesse videbantur, cf. exc. ad v. 62. — v. 65. revocavi Mediomontanam lectionem *tempestiva*, quam puto compendiariam serm. pleb. formam esse nominis tempestativa. cf. quae de hac re Paucker in libro de latinit. script. hist. Aug. p. 76 sqq. disseruit; *tempestiva* Commodianus scripsit pro *tempestates*, ut 'legitima' pro 'lex' Instr. 1, 27, 3; cf. legitimorum custodia Hilar. in epist. ad Gal. (78) p. 95 ed. Pitr. (Spicileg. t. I). — v. 66. *sese* P in exc., *se* M — v. 69. *Ignavia pueris opus est, non certe robustis* M. Significat 'opus est' hoc

loco 'negotium, res est'; ait igitur poeta: 'pueri solent ignavi esse, non viri'. Firmantur autem *pueris* et *robustis* formae pl. sequentibus vv. *rudibus* et *aevo maturis*, quae illis respondent. — *pueri* et *robusti* R, *Ignosci pueris ..... robustis* Lbch. — v. 70. *si licet* R, *si decet* M. — v. 71 sqq. *Quae* [*Quam* M] *quidem pars hominum non sit moderata, vetusta* [*vetustas* M] | *Sic erit ut perna salfacta* [*minime sal facta* M]: *petrascit* [*puerascit* M]. *N. p. s., nisi solus ignis adescat* [*ad escam* M] etc. L. Poeta haec dicturus est: Si homines ignari et rudes non erunt correcti, sero punientur, quia saxei sunt, in gehenna. Iamque Commodianus doceat necesse est illos homines saxeos esse, saxa vero (vel. hom. saxeos) non domari ('subici', 'mollescere') nisi igne. Quae cum ita sint, apparet neque puerascendi verbum neque putrescendi ferri posse. Subvenit laboranti sententiae vox petra, quae flagitat verbum ab eodem nomine derivatum, ne continuitas orationis turbetur; itaque deperditam scripturam *puerascit* mutavi in simillimam *petrascit.* Ea autem restituta adverbium *minime*, cum sententiae repugnet, in *nimis* corrigendum est. De verbo adescandi cf. adescatus Cael. Aurel. acut. 1, 11, escandi gratia Solin. 40. — *Quum q. pars h. n. sit moderata, vetusta Sic .... salfacta; putrescet* P, *Quam .... partem ... moderata vetustas, Haec sic .... salfacta;* id. in exc., *putrescit .. solius* Lbch, *Quam .. partem non si moderat vetustas, ... Nemo pernam subicit nisi solidus ignis* H. — de v. composito *salfacta* cf. incinefacta Instr. 1, 41, 12. — v. 75. *procellis* M, *processis* H. — v. 76. *missam* R, *missa* M, *iussa* P in exc., *iussa* (*unus, audit*) Lbch. — v. 78. *accepit* M, *accipit* R. — *easdem monitas* L, quamquam nova lectio a specie scripturae codicis *eosde munita* non propius abest quam Roenschii *eosdem monitus.* Neque vero Com-

modianus neque alii scriptores, qui vulgari sermoni student, nomina subst. IV[ae] decl. adamant, cf. Neue I 362 et Ital. 261. Qua de causa dubitavi poetae vocabulum eiusmodi vindicare, pro quo *monitas*, accusativum nominis 'monita' (monitio) conieci; cf. missa, ae v. 77 et quae R eo loco adnotavit. Adde: lamenta (lamentatio), caesa, collecta, lucta, clusa, defensa, deprensa, dispensa, expensa etc., v. Paucker l. l. p. 70 sqq. — *eadem monita* P, *eos monitus* P in exc., *eadem minus* Lbch. — v. 79. *modo* M, *modum* P, sed in exc. *modo* retinuit. — *delinquet* Lbch, *relinquet* M, *deliquit* P in exc., *delinquit* R. — v. 80. *monetur* L, *monet* M, *paret* Lbch, qui nunc *monet* praefert; *movet* R. — v. 81. *dictos obaudit* M. cf. ea, quae ad v. 78 de flexione nominum IV[ae] decl. dixi. *dictus obaudit* P in adnot. coniecit, *dicto subaudit* Lbch. — *spero reus non est.* In sermone vulgari verbis sentiendi et dicendi paratactica ratione enuntiata adiunguntur, quae in oratione urbana structura acc. c. inf. adhibita subiungi solent, cf. Petron. 38: scito, olla fervet. 57 spero sic moriar. — v. 82. *Contrarios autem perdit sua vita superbos* P in exc. dedit, *contrarius autem perdit sua vita superbus* M, *Contrarius . . perdit suam vitam superbus* Lbch. — v. 83. *qui prius rescivi* Lbch, *q. pr. es scivi* M, *q. pr. et scivi* R. — v. 86. *Quis* M, *Qui* R. — v. 87. *post factum approbetur* P in exc., *post facit appr.* M, *prout facit, appr.* P in contextu dederat, *post facta appr.* Lbch in dissertat., sed nunc *post facta* (ex factis) *probetur* scribendum censet. — v. 90. *nomine* M, *nominis* P. — v. 93. *sibi solo* M, *sibi soli* P, *solo* dat. etiam 106 legitur: solo Deo nota; cf. Uno crede Deo Instr. 1, 33, 9; vid. Neue II p. 253, Ital. p. 276. — v. 95 sq. *componere, signis Ignem* R, *comp. signis, Ignem* P, *componere, dignis Ignem* H. „Excidisse

videtur unus versiculus ex Apostolo, ni fallor excipiendus, I Timoth. VI 6 'Qui solus habet immortalitatem et lucem inhabitat inaccessibilem', ignem nempe interpositum, metuendum angelis ipsis". P — *interposuit* P in adnot., *interpositum* M. — v. 97. *minoris potentiae ipso* L; versus, cui *ipso* de propria coniectura addidi, lenius vix redintegrandus est, cum librarium verisimile sit superscripto *ipsis* pronomine (v. 96) iteratam voculam fugisse. *minori potentiae* M, *minoris potentiae* P, *minoribus esse potentes* D, 'quasi maiores minoribus praeesse'; *minoris potentiae deos* Lbch, *minoris potentiae a se* R. cf. Ital. p. 452 sq.; idem in comm. *minores potentiae a se.* — v. 102. *sibi conscia sola est* D, *sibi sola conscia est* M, *sibi conscia solo est* R. — v. 104. *Aureaque totum quod est quasi flammea virtus* L; duas tantum litterulas scripturae cod. Mediomontani *aureve* inserui, ut nullo fere negotio versum concinnarem. 'Aurea' est 'splendida ut aurum', id quod verbis his 'quod est quasi flammea virtus' illustratur. 'Totum' autem adverbium ad aurea pertinet; neutrum enim adiectivorum II^ae^ decl. Commodiano nonnunquam pro adverbio est. cf. diurnum 594. 604. fortunatum Instr. 1, 2, 12. v. Oehleri adnot. — (103) *et sine fine* (104) *Aut aevo. Totum quod est, quasi flammea virtus* P, *Sine fine* | *Aut requie totum torquet quasi fl. v.* D, coll. Verg. Aen. 9, 95, Cic. Acad. 4, 39, Ovid. Met. 2, 70. — v. 105. *Illic* M, *Illis* Lbch — *vita* P, *vita* vel *via* M 'caractere fere evanido', *via* Lbch. — v. 106. *Illa sunt* M, *Illa sed* D — *solo Deo* M, *soli Deo* P. — v. 108. *Hic . . hic* L, *Hoc . . hoc* M, *Hinc . . hinc* R. — v. 110. *Sed transfiguratus* D, *Detransfiguratus* M, *Sed transfiguratur* P, *Deus transfiguratus* Lbch — *vult ostendere* P, *vultus tendere* M. — v. 111. *angelis* P in exc., *angelus* M. — v. 112. *probatur* P, *probat* M. —

v. 114 sqq. M et editores in hac orationis continuitate dederunt: *Quidquid est, unum est* [*unus est*, R] *immenso lumine* [*in imm. lumine* (*numine*?) P in exc.] *solus.* | *Ubi facies, aut oculi aut os aut membra notantur,* M *Ubi* vel *Cui facies, oculi aut o. a. m. n.?* P in exc.; *potens,* (pro codicis lectione *solus* 114) *Ubi f., oc. aut o. a. m. notantur* Lbch, qui *concludere* infinitivum *potens* verbo iungit. | *Inde pugillo* etc. *orbis.* | *Attamen* etc. *esset,* | *Nomine* [*Numine* P in exc.] *de* etc. *capacem.* Aegre fero, quod vv. 117 et 118 (*Attamen* fecit se videri capacem) post v. 115 (*facies* aut oc. notantur) collocati sunt, quo ordine servato Commodianum facimus pugnantia loquentem; ea enim, quae sunt eiusdem generis, illo 'attamen' seiunguntur atque inter se opponuntur. Praeterea enuntiatio versus 115 (*Ubi* facies etc.) versui 116 (*Inde* pugillo etc.) non respondet; tum vero *concludere* infinitivus verbo caret, ex quo pendeat; denique v. 115, qui est in codice, metri causa suspectum habemus neque eum censemus a Commodiano profectum esse. Iam cum singulorum verborum emendatione sententia loci persanari non potuerit, acrius atque audacius transponendi remedium his incommodis adhibere non vereor. Ac versum 115 (pristini ordinis) in archetypo post v. 118 (*Numine* etc.) opinor perscriptum fuisse, postea autem a librario ante v. 116 (*Inde* etc.) collocatum esse, ita ut 'concludere' infinitivus a suo verbo *solet* (114) [solus M] amoveretur. Iam alia extitit quaestio subdifficilis, quo 'inde' adverbium interposito versu spectaret; itaque librarius nulla ratione *ubi* versui antecedenti, qui novo loco positus erat, primam vocem praescripsit. Comparantibus vero nobis has enuntiationes, quae ex *ubi* et *inde* pendent, non dubium est, quin res contrariae atque inter se discrepantes consutae sint. Remoto

igitur versu 115 (prist. ord.) *inde* spectat ad locutionem *lumen immensum* proximae enuntiationis, quae post *lumine* maiore interpunctione finita est. Reliquum est, ut v. 115 (prist. o.) suo loco expulsum post v. 118 (*Numine* etc.) aut post v. 120 (*Sumtus* etc.) inseramus. En igitur versus 114 ad 120 ut nunc scriptos velim: *Quidquid est, unus est in immenso lumine; solet* ‖ *Inde* etc. ‖ *Attamen* etc. ‖ *Numine de* etc. ‖ *Facies aut oculi aut os aut membra notantur.*‖ *Sunt quibus* etc. ‖ *Sumptus est* etc. ‖ aut si quis alterum ordinem velit: *Attamen* etc. ‖ *Numine* etc. ‖ *Sunt* etc. ‖ *Sumptus est* etc. ‖ *Facies aut oculi* etc. — v. 120. *capebat* defenditur haec c. Mediomontani scriptura metro. — v. 121. *Sic* L, *Hic* M. — v. 122. *fecit se videri quibusdam* Lbch, *faciet se v. q.* M. — v. 123. *Qui formatus modo sese diffudit* P in exc., *se diffudit* M, *Qui formatus modo, modo se diff.* Lbch; idem nunc: *formatus m. sese d.* mavult. *Q. formam induerat modo se d.* R. — v. 124. *finem quaerere fas est* P, *quaerere finem fas est* M — *est, Hic* Lbch, *est. Hic* P. — v. 127. *Quique* R, *Quidquid* M. — v. 129. *mundo teneri* P, *mundi tenorem* M. — v. 132 sqq. *illis. Cum .. tangere tota, Quis* etc. L, *illis, Cum* etc. *tota. Quis* R. — v. 142. *Quód veniét tempús defunctórum v. r.* M, ne littera quidem mutanda est, cf. vv. 45 et 447. '*defuncto* melius quam *defunctos*' P in exc., *defunctûm* Lbch. — v. 143. *Sint licet* L, *Scilicet* M, *Sit licet* Lbch. — v. 144. *Integratur homo, fuerat qui* etc. L, *Integratur homo ut fuerat, qui* M, *Integratur h. ut erat, qui* Lbch. — v. 145. *Et gratia maior huic aderit* L, *aderit* pro *erit*, cf. ind. verb. s. v. adesse. *hinc erit* M, *dehinc erit* P in exc., *E. gr. m. hinc gratia erit* R. — v. 148. *instituet* M, *instituit* P. — v. 151. *Propter quae quaestorias* R, nunc propius a libri M memoria scripsit (cf. circatoria, messoria, natatoria, strictoria);

'quaestorias' i. e. quaestiones (Heimsuchungen). *Propter quaestorias* M, *Pr. quae scorias* D, respic. Vergil. Cir. 247. *Propterea scrupeas* R in edit., *Propter quae curas tantas Deus sibi paravit* Lbch; idem secundis curis: *Propter grassationes* (sc. diaboli cf. v. 183) *tantas Deus ipse paravit.* — v. 152. *Ut inventiones diaboli detergeret* M, 'diabolí' anapaestum complet; nam i litera in consonam mutata est, cf. 'iudaeidıant' pro 'iudaeizant' Instr. 1, 37. círcumvéniamús C. Apol. 479. superánt cui fílii legándi 725. maniféste fílii Iudaéı 728. proflúvio sanáta est 645. Éxcluditúr diutiús 779. Babylónii veníbunt 900. Túnc aliud átque aliúd 1000. índignátio meá Instr. 1, 2, 4. saépe bifárius 1, 24, 11. v. Luc. Muell. d. re metr. p. 243. — *Ut adinventiones zaboli detegeret* R. — v. 153. *Rectorem* M, *Actorem* R. — v. 154. *dum invidetur homini* M, cf. huic *invisae* (*sunt*) Parcae solemnem celebrare diem, C. Inscr. Rh. Bramb. 1052 et Becker Inscr. Moguntiac. 247. — *d. insidiatur h.* R, *d. invidet h.* Lbch. — v. 155. *per ipsum* P, *per ipsas* M — *cernit abactos* P in exc., *c. adactos* M — *abactos, Et.* Lbch, *abactos. Et* R. — v. 156. *facinerosum* P in exc., *facinerosa* M, *facinora* P in contextu scripserat. — v. 157. *gens omnis humana* Lbch. cf. 1003, *omnis gens h.* M. — v. 159. *pertulit; illam . . . universam paene — creatam* R, *pertulit illud; . . universum pene creatum* M, P. — v. 160. *Icere* L. Non placent *demere* (R) vel *delere* (P) coniecturae, quae a codicis similitudine discedunt, quare Mediomontani *dicere* lenissime correxi; nam d litteram verbo genuino *icere* ascripsisse librarius videtur, qui sequentis versus (*Dicitur* etc.) primam vocem cum scriptura *icere* confudit. 'Icere' intellege 'tollere' vel 'perdere'. — v. 164. *prius* P in exc., *prior* M — *altera clades* P, *aliter clades* M — *accessit* L, *adhaesit* M. — v. 165. *sub astris* P, *sub austris* M. — v. 166.

possent ascendere caelos P, *ascendere caelos possent* M, *c. a. p.* Lbch. — v. 169. *Quos dispersit per insulas t. semotos* M, *semotas* R. — v. 175. *dolos illis infandos* L, *dolo citius infandos* M, *dolos c. i.* P. — v. 176. *Vivere — in gaudio* M, *V. — in gaudia* P in exc. — v. 178. *Quos* P. in exc., *Quo* M, *Quod* Lbch. — v. 181. *Errabant inducti* R, *E. indocti* M, *E. ducti* P in exc. — v. 184. *partito, miseratus est tandem, ablato* L, *partito, m. e. tandem ablato* R. — v. 187. *unum in Deum esse* M, *unum Deum nosse* R. — v. 188. *fieri populus* Lbch, *f. populum* M, *f. in populum* R. — v. 189. *ex se Rebecca* R, *esse Rebecca* M, 'forte *in Rebecca*' Lbch. — v. 191. *primum Israel* P, *primum in Israel* M. — *alumnus* R, *alumnis* M. — v. 192. *duce Moyse* Lbch, *duce Moysi* M. — v. 193. *in monte Sinai* P, *in monte Sina* M. — v. 196. *Deus in hominem depretiatur* M, de consecutione temp. cf. indicem Latinitatis, ... *depretiaretur* Lbch. — v. 200. *florebat* M, *furebat* P in adnot. coniecit, sed in exc. lectionem codicis retinuit. — v. 201. *Nec unquam desinuit* M, *Nunquam d.* P; formam 'desinuit' R firmavit, qui perfectum 'sinuerunt' ex Sulpic. Sever. Epist. I 5 (ed. Halm) attulit. cf. praeterea 'desini' Hermae Past. 23, 8 ed. Hilgenf. et 'desinisset' ibid. 26, 17. — v. 205. *Si filios dixit* R, *Si filii d.* M. — v. 206. *Quid foris egredimur* M, 'Forsan respectu ad Gen. 4, 8 (Egrediamur foras). Quod innueret esse legendum: *Quidni foras egredimur*' P in exc. — *pompam sequentes* P, *pompa sequentes* M. — v. 208. *Immittit luxurias* R, *Immutat l.* M. — *perdat filios* P (in exc. *deperdat*); *perdat filius* M. — v. 209. *Agonia immittit* L, *agoniam mittit* M, *agoniae immittit* P in adnot. coniecit, *agonia mittit* R. — *spectaculis ire cruentis:* de constructionis ratione cf. v. 670. — v. 210. *Aut nimis obscenis* M, *A. mimis obsc.* R. — v. 211. *in-*

cestus P, *incertus* M. — v. 213. *In istis luxuriis* M, *In his l.* P, sed in exc. lect. Med. probavit. — *primitivus* P, *primitibus* M. — v. 214. *aeterni* L, *inermis* M. — v. 215. *Ad quos emundandos* M, *emendandos* R. — v. 216. *Denuo Summi* P, *d. Summo* M. — v. 217. *nunquam noluerunt* M, *nunquam voluerunt* P in exc. — v. 218. *Sed voluntate sua servierunt semper ineptis* L, *voluntate sua — inepti* M, *voluntati suae — inepti* R. — v. 220. *Dum nollent accipere frenum disciplinae caelestis* M, *D. n. caelestis disciplinae accipere frenum* P; in exc. cum codice scripsit. — v. 221. *lapidant Ieremiam* R, *l. Hieremiam* M. — v. 223. *Atque venit ipse* L, *Et veniet ipse* M, *Et venit et ipse* P, idem in exc.: *Et venit i.; Advenit en i.* R. — v. 226. *hunc D. novissimum esse prophetis* M, *prophetes* Lbch. — v. 229. *Improvidi semper* P in exc., *improvidis semper* M, *improbi s.* P in contextu scripserat. — *formam, sacra-, menta* P in exc., *forma, sacramenta* M, *formas, sacr.* Lbch. — v. 231. *Non illos iustitia humiles, caro nata* Lbch, *humiles, non c. nata* M, *c. nota* P, sed in exc. *c. nata*; *iustitia, humilis c. nata* R. — v. 234. *profecit!* P, *proficit* M. — v. 235. *Non ille de f.* P, *Non illius de f.* M. — v. 237. *Turbabantur mente* P, *turbabuntur m.* M. — v. 238. *malis invidiae ducti sunt* L, *magis invidiae d. s.* M, *magis invidia s. d.* Lbch. — v. 238 sqq. *in zelo livoris Non* etc. Lbch, (*d. s.*) *in z. livoris; Non* etc. P. — v. 239. *dicta seducti* L, *dicta sepulti* M, *d. sepulta* Lbch. — v. 240. *dispergeret* M, *disperderet* forte esse legendum Roenschio videbatur. — v. 245. *ab Esaiam prophetam* M, cf. Ital. p. 409, *ab Esaia propheta* P. — v. 246. *Et Danielem simúl itér, quo perderent terram* L, *Et Danieli* [*Daniele* P] *similiter pendere* [*perdere* P] *terram* M, *Et Danieli similiter illos perdere t. R.* — v. 247. *Quae non* R, *Quam n.* M. — v. 252. *tolleret ille* M, *t. illi* R. —

v. 254. *de suo privata* L, 'de suo' i. e. auctoritate; de constructione cf. Instr. 1, 5, 2: patrem de regno privavit. *de suo privato* M, *d. s. primatu* R. — *nam* pro *autem*, *vero* cf. Epist. Anthim. (in Rose anecdot. Gr. et Graecolat.) 14. 16. 35. 50. 58. 84. 75. 86. — v. 256. *non me* M, *me non* R. — v. 257. *Inventum est* L, *ventum est* M. Ea, quae v. 258 afferuntur (secundum *scripturas non* est *computatus* ab ipsis) flagitant oppositam sententiam hanc: *forte* dominus venit. — *scripturas non* R, *scripturas; non* P. — v. 259. *Praescius hoc fuerat*, cf. murmurabundus c. acc. Apulei Met. XI 1054, 18. periclitabundus Met. V 364, 23. — *quippe cuncta qui novit* L, cum codicis lectio *quasi cunct.* etc. Dei summam potentiam impugnet. — v. 261. *cervicosa.* In comment. p. 241 R hoc vocabulum ἅπαξ εἰρημένον esse censuerat, sed nunc hos mihi locos suggessit: lexic. Cyrill. col. 403, 59 (ed. Vulcan. Lugd. 1600): αὐχενίας, cervicosus, Gl. Labb. I p. 215: cervicosus σκληροτράχηλος. Bene idem l. l. cervicatus σκληροτράχηλος Sirac. 16, 11 Vulg. attulerat. — v. 262. *causa resecta est* M, h. e. causa Iudaeorum iudicata et damnata est; exemplum poeta de foro ac iudiciis sumpsit. *e casa reiecta est* R, cum *reiecta est* subiecto gens iungeret. — v. 263. *In quorum stadia esse* M, *stadio* P, de ratione syntactica cf. indicem Latinitatis. — v. 265. *in fundamina* P in exc., *in fundamenta* M. — *Sion* M, *Sionis* P. — v. 266. *Crederet in quo qui, is* L, *Crederet in quo quis* M, *In quo quisquis crederet* R. — v. 267. *Hunc sanctum sanctorum* M — *sanctorum* P in exc. delevit, *Hunc sanctum sanctûm* Lbch. — *perungui* M, *perungi* P. — v. 273. *Ieremias* R, *Hieremias* M. — v. 275. *vita necata* P in exc., *v. negata* M. — v. 277. *N. p. esset dictus* R, *est d.* M, *d. esset* Lbch. — v. 278. *relinquit* perfectum est, cf. It. 287. — v. 280. *Iam*

caro descenderat, in qua L, *I. c. deserat* etc. M, . . *Deus erat* etc. P, *desierat* P in exc., *deseratur* Lbch, cum sic verteret: „Nunmehr wird das Fleisch erschlossen, d. h. der Leib der Maria"; eidem in mentem venerat: *sed erat*; *verbus erat, in quo* R. Ea autem lectione abiecta postea aut *desierat in qua* cum Pitra esse legendum putavit aut *desuerat* (pro desueverat) *in qua*. — v. 281. R in parenthesi dedit, ut laboranti sententiae subveniret; *agebat. Quid* etc. *videndum*, ed. princeps. — v. 282. *Ut caritas tanta* P in exc., *Ut alacritas tanto* M, *Ut claritas tanta* R. — v. 283. *prosilisset in nova lege* M, ad 'prosilisset' vide Neue II p. 482—484; *in novam legem* P in exc., sed cf. indic. s. v. 'in'. — v. 286. *Credidere omnes. Quid propheta dixit Esaias?* L, *credidere; omnino quod pr. d. Esaias* M, *Crediderunt omnino quod* etc. P, *crederent* idem coniecit. — v. 289. *Et ait terrarum testem* L, *Et alter . . . testem* M, *Et alter cecinit t.* P, *Et aliter* [vel *alibi*] *cecinit t.* R. — v. 293. *Sic et patriarchae Iacob* R, *Sic et patriarcha I.* M, *Sic patriarcha I.* P. — v. 295. *praelatum* H, *nomen nisi Christi praelator* M, *n. est n. C. prolatum* P, qui in exc. cum codice *praelator* maluit „quasi *praeferatur* aut *proferatur*"! *praestatum* R. — v. 297. *pro tempore casso* R, *quasso* M. — v. 299. *Haec speranda n. spes* M, *H. quaerenda* Lbch. — *sempiterno frunisci* P in exc. et praef. p. XIX, *fruenda* idem in adnot. coniecerat. *sempiterna frunisci* R; de adv. *sempiterno* cf. Neue II 645; de *frunisci* cf. frunitus est Petron. 43, fruniscar ibid. 44, fruniscaris ibid. 75. — v. 300. *fragilis cito* P, *fragili c.* M. — *gaudia nostra* P in exc., *g. nra.* M, *g. vita* P in ed. — v. 301. *divitiae prae oculis lautae fruendae* L, *laute fr.* M. — v. 302. *substituta morte caducus* L, *caduca* M, *caduco* R. — v. 303. *Si perseveraveris, horrescis ipse vivendo* L, *Ut*

si perseveraveris h. ipse v. M, *Aut* coniunctionem, quae in hunc versum e proximo irrepserat, librarius in *Ut* mutavit. *Aut si perseveraris, torpescis ipso v.* R. — v. 304. *quo tibi vita?* M, *quid t. v.?* R. — *vita | Tormentum* P. — v. 305. *totum, quod* R, *t., quo* M, *t., qua* P. — v. 311. *plasmae* cf. Neue I 334. — v. 319. *degustato pomo* P, *d. homo* M, cf. *gustato pomi ligno* Instr. 1, 35, 7. — *abivit* L, cf. v. 1048: in umbra mortis abibunt. *abiit* M, *òbiit* P, *obivit* P in exc. — v. 320. *morimur stirpis eius omnes* L, *morimur sic eius omnis* M, *morimur; sic vivus et omnis* P, *morimur: sic est iussus omnis* (sc. mori) Lbch, *moritur filius eius omnis* R. — v. 321. *Domini* R, *Dominus* M, *donum* Lbch. — v. 322. *ille* M, *illum* P, *inde R.* — *vivet* P in exc., *vivat* M, Pitra post *iterum* et *illum* distinxit, R post *sumpserit.* — v. 323. *et in ligno* R, *in* M omisit. — v. 325. *ipse* P, *iste* M. — v. 326. *credit et scit, is quasi* L, *credit et sic sit q.* M, *credit et sitit q.* P, *crediderit sic sit q.* id. in exc., *creditet sic sit q.* E. — v. 327. *gustat suavia . . . praecepta* R, *g. suaviter . . . pr.* M. — v. 328. *resurgit, a morte* R, *resurgit a m.* P. — v. 330. *suspensus* (forte *appensus*) M. — *a Moyse praedicto*; — *Moyse praedicto* M, *Moyse praedictus* P, *a Mose praedicto* Lbch, *a Moyse praedictus* R. — v. 333 *figurae* P, *fulgure* M. — v. 334. *In plaga depositus* P in exc., *Impleta depositus* M, *In plaga positus* P, neque plane eam lectionem in exc. abiecit. *In plaga sed positus* R. — v. 335. *pro nostris* M, *pro nobis* M. — v. 336. *pro facinore nostro* M, cf. Cyprian. Testim. II 13: Et Deus tradidit illum pro peccatis nostris. *propter facinora nostra* R. — v. 338. *iam non* M, *non* delevit R. — *sed erat Deus curans* L, *sed erat D. cura* M, *s. e. D. caro* P, *s. D. e. caro* R. — v. 339. *Quo* [*Quod* M] *palam adparet hoc Dei nomen oriri,*

L *erat* post *hoc* M praebet, quod adparet ex eodem versus superscripti loco propter repetitum 'Dei' vocabulum in hunc v. transiisse. *nobis.* | *Quod palam adparet, hoc erat, Dei nomen oriri;* P *Quae p. adparebat, factus. Dei numen oriri* R. — v. 340 sq. *habetur.* | *Hoc* L, *habetur,* | *Hoc* R. — v. 341. *qui et* M, *qui* P in exc. — v. 344 sq. *gentes, Apud quos* M, *quas* R. cf. v. 346: *qui*; 679: gentes puros. Instr. 1, 26, 24: *gens* et *ego* fui perversa mente *moratus.* — v. 346. *Qui* M, *Quae* R. — v. 352. *nec faciém avérti spútis eorum* M. Aliae versiones loci Iesaiae (50, 5—6) eandem eiusdem dictionis vocem 'sputum' (non 'sputamentum') praebent: faciem meam non averti a foeditate *sputorum* cf. Cypr. Testim. II 13 et Epist. XIII 4; Lactant. Inst. IV 18, 13 et Epit. 46, 1. vid. comment. Roenschii p. 249; quamquam ille *n. f. a. sputamentis eorum* scripsit. — v. 354. *ut enuntietur*; de consecutione temporum, qua Commodianus usus est, cf. indicem Latinitatis. — v. 355 sqq. *complacuit: Consilium neminis usus,* | *(Nec . . . venire) pro nobis* | *Mortem* R, *complacuit, cons. n. usus,* | *Nec . . . nobis.* | *Mortem* P. — v. 363. *premit* R in comm. coniecit, in editione cum codice *fremit* scripsit. — v. 371. *Et quis in occasum prophetarum lege veniret?* L, *Et qui* (*quis* M), . . . *veniret, cantate* etc. R, cum 'qui' ad v. 'Domino' referret. Eidem placeret *vehiret* (cf. It. p. 284 sqq.) pro *veniret*, quo propius a Graeca locutione τῷ ἐπιβεβηκότι (cf. Ps. 67, 5) abesset. — v. 373. *quartus quadragesimus* (sic) M. — v. 380. *imperet gentibus ipse* P, *imperent g. i.* M. — v. 381. *Quid pluribus opus est* L, *Q. plurimis o. e.* M. — v. 382. *probatur* M, prima manu; *laetatur* supr. lin. corr. — v. 384. *magum infamant* P, *magnum inf.* M. — v. 386. *exsulatus* P in exc., *exolatos* M, *exsulatos* P in text. — *nec ipsa senectus* L, *in se*

nectas ipsos M, *ense necat ipsos* P, *sed incitat ipsos* id. in exc. — *ensis necat ipsos* R. — v. 389. *sic erit et falsum* R, *sic erit et falsa* M, *sic erunt et falsa* P. — v. 391. *rebellant magum dicentes* L, *rebellant dicere magnus* M, *r. d. magum* P. 'Aliis placuit retinere *magnum* i. e.: Hi prae sua in Deum protervia, illi magni nomen detrectant.' P in exc. — v. 393. *fine sub ipsa* M, cf. Instr. 2, 3, 3. v. Neue I p. 703, It. 269. *f. s. ipso* P. — v. 394. *pectore clauso* M, cf. 47. 406. 936, *p. cluso* R, qui a se discessit, cum v. 47 *pectora clausa* scriberet et v. 936 *clausi*. Commodianus utramque formam 'cludere' (cf. clusissent 384) et 'claudere' usurpat. — v. 397. *meo verbo sanescant* P in adn. coniecit, sed in contextu cum codice scripsit: *mea verba senescant*. — v. 402. *iusserat illos* M, *i. illis* R. — v. 405. *Ét Samariám* M. Samariam trisyllabum est, cf. v. 152 adnotat.; *Et* R delevit. — *priusquam loqueretur* P, *priusque l.* M. — v. 406. *clausa* M cf. 394, *clusa* R. — v. 407. *praedas teneret* L, *pr. intre* M, *pr. iniret* P. Offenditur dicto 'praedas inire', quae Latina est nulla; neque cum verbis Graecis (Ies. 8, 4) *λήψεται τὰ σκῦλα* lectio vulgata convenit, sed capiendi vel obtinendi vox sententia postulatur, quam e codicis scriptura eruisse mihi videor. — v. 414. *Quem et potaverunt s. s. acetum* M, *aceto* Lbch. — v. 415. *Et in vest.* R, *Ut in vest.* M — *sortem miserunt* Lbch, *sortemque m.* M. Nonnulla excidisse vel interturbari Pitrae (in exc.) videbantur. — v. 416. *legimus. In* R, *legimus in* P. — *In illo omnia gesta* (417) *Fúerunt ét tenebraé factaé tribus hóris ad sextam* L. Verbum 'fuerunt' viri doctissimi, qui huic loco corrigendo operam dederunt, in fine v. 416 collocaverunt, ad quam rationem fulciendam facere non potuerunt, quin nonnulla mutarent, transponerent, adderent. Sed si 'fuerunt' v. 417 ascripserimus,

nihil causae erit, cur ab unius libri memoria recedamus; supersedeo igitur pluribus verbis emendationem nostram commendare. (416) *gesta fuerunt* P, Lbch, R. (v. 417) *Et tenebrae factae tribus horis ad sextam* M, *E. t. f. ad s. tr. h.* P, . . *factae ad s. in t. h.* P in exc., . . . *f. t. sunt h. ad s.* Lbch, . . . *f. tr. in h. a sextam* R. — v. 419. *per prophetam Amosum* P in exc., *p. p. Amos* M. — v. 420. *ut tegeret subito sese* L, *ut legeret subitos esse* M, *ut legeret sublatos esse* P, *ut lugeret subito terra* Lbch, *ut lugeretur sublato die* R. — v. 421. post *progenies* P *inquit* interposuit, R *audi*, metri causa, ut videtur; sed cf. Instr. 2, 1, 1. 2, 32, 3 etc. — *O subdola fronte | Generavi* etc. L, *o subdola fronte! | Generavi* etc. R. — v. 425. *Uno volo titulo* M, *Hoc v. t.* P in exc. — *Deuteronomii* M cf. v. 152 adn., *Deuteronomi* R. — v. 426. *In caput critis* R, *In caput: Eritis* P, *Id* [*In* M] *caput: Eritis* Lbch. — v. 427. *Respiciunt, certe* P (*contra* pro *certe* id. in exc.), *Id resp., certe* M, *Respiciunt. Certe* R. — v. 428. *Scite quid opp.* P, *Si te quia opp.* M. — v. 429. *dubii qui nunc usque nutatis* P, *natatis* M. — v. 430. *gentes in Domini fuerint scriptura priores* R, *in domino* M. — v. 431. *fas ei credere* L, *fas est credere* M, *f. e. ei cr.* R. — v. 432. *idolis vanis, quae* R, *id. v. qui* M. — v. 435. *satis iis una, qui* L, *satis una qui* M, *satis una quia* R. — v. 439. *Dimissum in puteum vere surgere* L, *Si missum in puteum se resurgere* M, *Sic miss.* P in adn. coniecit, *posse surgere* Lbch, *non resurgere* R. — v. 438. *blasphematur in gentibus* R, *blasphematur gentibus* M. — v. 446. *dicam* M, *dicat* P. — *pro miseris* P, *p. miseria* M. — v. 447. *in libro psalmorum* M, *in l. psalmûm* Lbch. — *de Domini morte* P in exc., *de Domino morte* M, *Domini de morte* P in textu dederat. — v. 448. *Non id illi putant* Lbch, *non ut il. p.* M — *de se ipso* P in

exc., *de ipso* M. — v. 449. *congruunt universa quae dixit?* L, *cum gravi universa quae d.* M, *cum qua vi universa* etc. P in adnot., *migrant* (i. e. negligunt et subvertunt) *univ.* D, *tum prave conversant* Lbch, *tum gravant universa* R. — v. 451 sqq. *Quid? Vaticinantur Iudaei more Saturni? | In fabulas coeunt, cum iam declinetur in illo* (i. e. David; *illos* M)*? | Non* etc. (M) L, *Quid vaticinantur Iudaei, m. Saturni? | In f. c. cum i. d. i. illos* (*illum* i. e. Saturnum D), | *Non . . . levatum* P, *Quid v. Iudaei? More S. | in f. c., c. i. d. in illum.* | Lbch, *Quod vaticinatur (Iudaei m. S. In f. c.) cum i. d. i. illum, Non . . . . levatum?* R. — v. 455. *cruci fiximus* R, *cruce f.* M, cf. v. 1041. — v. 458. *talis edictus* P in exc., *tali se dictus* M. — v. 461. *confusio vestra* R, *confessio v.* M. — v. 463. *Esaias* R, *Isaias* M. — v. 465. *poterit* R, *potuit* M. — v. 466. *eam pono ex meo decreto* P in exc., *eam p. eam meo d.* M. — v. 467. *potestatem habeo de illa ponendi* M, *p. h. illam deponendi* R. — v. 470. *pateat magis* P, *p. maius* M. — v. 472. *erit in pacem* M, *erit in pace* P. — v. 473. *dimissum* M, *demissum* P in exc. — v. 478 sq. *ostendere*: *Iustum | Circumveniamus, si quî nobis gravis esse videtur* L, *ostendere iustum circumveniamus iusto si qui* [*iustum si qua* P in exc.] *nobis gravis esse videtur* M, *ostendere iustum: | Circ. iustum, si quidem nobis gravis videtur* R. Leimbachius, qui post *si qui* nonnulla excidisse putat, hunc locum coll. Sap. 2, 12 sqq. sic scripsit: *Circumveniamus iusto si qui inutilis nobis, | Dissimilis et iam nobis gravis est ad videndum.* — v. 481. *nil nostra lege teneri* M, *n. nostrae legis teneri* Lbch. — v. 482. *Adhuc et aff.* M, de omisso accusativo subiecti cf. vv. 756. 762. 781; *adhuc se aff.* R. — v. 483. *nugaces* Lbch, *nuta caesa* M, *muta caesa* P in text., *muta, cacca* P in adn., *ruta caesa* D. — *nos aestimat* R, *aestimat* M. —

v. 485. *novissima altari iusti* L, *innovat altera iusta* M, *inovat ultima iusti* R. — v. 486. *laetatur Dominum* M, *gloriatur Deum* R. — v. 488. *hunc Deum* M, *hunc Dominum* Lbch, *hinc Dominum* R — *quid sit in illum* M, *quid sit in illo* P in exc., *quis sit in illum* R. — v. 490 sq. *Movebant — dicentes* Lbch, *dicentes — movebant* M, *dicentem — movebant* P in exc., *Dicebant — moventes* R. — v. 492. *Salvum illum faciat pater* Lbch, *S. f. i. p.* M, *S. p. f. i.* R. — v. 494. *et fecisse* M, *et* delevit R. — v. 495. *Dum ista cogitant, ducti sunt in errore nefando* M, *D. i. c., sunt ducti err.* etc. Lbch, *D. i. recogitant, sunt inducti err.* etc. R. — v. 496. *seu irae* P in adn., *seu ira* P ibid.; idem *saevire* in textu scripsit et in exc. comprobavit; *sevire* M. — v. 497. *aiunt* M, *agunt* (cf. ὁδηγοί εἰσιν Mt. 15, 14) R nunc mavult. — v. 501. *si cupiunt* M, *si cupiant* P in exc. — *frustrantes* M, *frustrantem* R. — v. 502. *subsannent: videant completum in illo* L, *subsannent videant cum plebem in illo* M, *s., v. cum impletum* etc. P in exc., *s., v. qui impletum* etc. Lbch. — v. 506. *et tandem* R, *et tamen* M. — v. 507. *insigni reges* M, *insignes r.* P; cf. hilarus, a, um, sublimus, inermus alia, v. Neue II 87 sqq., It. p. 274. — *iustum . . bearunt* L, *isti . . eorum* M, *isti . . peccarunt* vel *peccarint* Lbch. — v. 508. *iusti ipsi, sed* R, *iusti, sed ipsi* M. — v. 509. *Esaias* R, *Isaias* M. — v. 510. *secatus* cf. Neue II p. 555. — v. 513. *iusti* M forte *missi* vel *prisci* R. — v. 514. *voce Moyses* L, *voce Moysis* M, *hac voce Moyses* R. — v. 519. *At ego* Lbch, *Ad ego* M, *Ast ego* P. — v. 521. *iniqui, qui subdole* L, *iniqui subdole* M, *iniqui, quia subdole* P in exc. — v. 522. *fingere vana* P, *finiere v.* M. — v. 523. *stultos magis* P in exc., *stultos magus* M, *stultos magis* P, *stultos magum* Lbch. — v. 524. *crucifixus oporteret,* de v. 'oporteo' cf.

Neue II p. 625. — v. 526. *pro illis sed* R, *pro illo et* M, *pro illo sed* P. — *venit* M, *venire* R. — v. 527. *populum novum* P, *populus novum* M. — v. 528. *iuxta prophetias* P, *iuxta propheticas* M, *iuxtaque prophetias* R. — v. 529. *nova facio* L, *nova facio omnia* M. — v. 531. *profecta* P, *propheta* M. — v. 532. *credimus ex dicto* R, *credimus dicto* M. — v. 536. *data' lex* P in exc., *lex* omis. M. — v. 537 sq. *patet et resistere istos* | *Summo qui voluit nobis bonus esse.* L, Pitra e codice haec dedit: *putant et resistere Summo,* | *Qui voluit nobis bonus esse.* Leimbachius, qui recte *Summo* v. in v. 538 collocavit, post resistere *posse* coniecit, sed ex proximo 'resistere' vel ex superscripto 'venistis' facilius *istos* pronomine addito versum 537 supplemus. *reputent se resistere Summo,* | *Qui voluit n. b. omnibus esse* R. — v. 539. *servi cervicosi setis erectis* L, *cervicosis et is rectis* M, *cervicosi, caeci et erecti* P, *ipsi, cervicosi, caeci et erecti* Lbch. — v. 540. *Qui semper innocuos cruciarunt, lege vetati* P, *quid s. in novos cr. lege vitata* M; de forma 'vetatus' cf. It. p. 296. — v. 543. *qualiter iterum resurrexit* L, de locutione 'iterum resurrexit' cf. retro respiciunt 426, redit iterum 822, rursus remeavit 555, resistere contra 966. *qualiter resurrexit* M, *qual. ille res.* P in exc., *qual. Dominus resurrexerit* Lbch. — v. 548. *ipse Deus* L, *ipsu det* M, *ipse dein* P. — v. 558. *accede propius* P, *acc. proprius* M — *contange*, cf. contenere, dispargere alia ap. R. It. p. 466; recadere, tradare, reiacere, infrangere alia e scriptoribus med. Latinitatis Diezius in Gr. II p. 390 (ed. II) attulit. — v. 561. *Extendit palmas et* L, *Extendit p. ast* M, *Extende palmas! At* R. — v. 562. *fuerat quod . . fixum* P, *f. q. . . fixa* M. v. 563. *sese* P in adn., *se* M. — v. 567. *quae saeclo venirent* P, *q. saeculo v.* M. — v. 577. *venerint* M, *venient* R, qui nunc *venerint* praefert. — v. 578. *Ver-*

gilius M, *Virg.* P — *Terentius* P, *Terrentius* M — *item* P, *idem* M. — v. 579. *hos* L, *eos* M, *os* faciunt, i. e. fingunt tantum eloquium, sed de vita recte instituenda silent D, *hoc* Lbch. — v. 580. *insanos* L, *in vano* M. — *terris* M, *terrae* R. — v. 581. *Scire* Lbch, *Et scire* M. — v. 582 sq. *cognoscere, iure peritum, Quod iure vacillant* MP, . . *iure periti* . . . P in adn., *cogn. iure peritum? Quot iura v.* R. — *ne forte regantur* M, *n. f. rogantur* P, *ni f. reg.* id. in exc. — v. 584. *Sit licet defensor, sit licet* L, cf. 143: sit licet . . iaceant licet. *Sic, licet defensor sit, licet* MP. — v. 591. *illi victoriam* Lbch, *illi victoria* M, *ille victoriam* R. — v. 592. *qui* R, *cui* M. — v. 595. *pluscula* D, *plus cali* M, *plus alii* P. — v. 596. *pretium quaerit* (vel *quaesit*) D, *pretiumque* M. — v. 599. *sua posterga* [*post terga* P] M, *suam post terga* Lbch. — *remittit* P, *remittiet* M. — v. 600. *saeculi silva* M, *in s. silva* R. — v. 601. *gaudent in brevia* M, cf. gaudet in illum 717; *g. i. brevi* Eb, eumque secutus R, qui postea *brevia* restituit. — v. 602. *augere*, cf. adn. v. 37. — v. 604. *satagit vir* R, *satagitur* M, *satagit* Lbch. — v. 606. *Quisque si* L, *Quisque quasi* M, *Quisque casso* R. — v. 607. *copria* i. e. scurrilis homuncio. — v. 610. *Ipsa spes tota Deo* L, *Ipsa spes est tota Deo* M, *Ipse spes* vel *Spes est tota Deo* P in exc. — *Spes est t. Domino* Lbch. — v. 612. *filius dicitur* L, *filium dixit eum* M, *filium se dixit* P — *sit Deus* M, *cum sit Deus* P in exc., *erat Deus* Eb, *Deus sit* R. — v. 613. *praeibat Deus* L, *pr. eos* M, *pr. Iudaeos* R. — v. 617. *qui refecit* M, *qui se fecit* Lbch. — v. 618. *muta* P, *multa* M, *muti* aut *muli* P in exc. — v. 619. *Balaam* L, *Et Balaam* P, *Sic Bal.* R, *Et Balaam caedenti asinam* (?) M. 'Haec in margine reiecta ita resecuit infelix bibliopegus, ut vix remaneant ima apicum vestigia' P. — v. 620. *clamavi de Petro* L,

clamavit a Petro M, *damnavit te Petrus* Jacobi, *clamatus a Petro* H, *clamaris a P.*; *clamari a P.*; *clamatur a P.*; *clamat tibi* (vel *ibi*) *Petrus* R proposuerat, sed nunc codicis lectionem comprobat. — v. 621. *muti* P in praefat. p. XXII; eandem coniecturam H affert, *multi* M. — v. 625. *commixto sanguine* M, *commixtus sanguine* R. — v. 631. *centriam* M, 'forsan legendum graece *κέντρον* aut quid simile, i. e. stimulus, apex cf. Psalm. 74, 5, 6. Luc. 1, 64' P. Centria significat 'spiculum', cf. R ad h. l.; de formatione nominis 'centria (gr. *κέντρον*)' Roenschius 'episcopia' vocem contulit, quae Numer. 4, 16 in cod. Ashburn. legitur: episcopia (LXX *ἡ ἐπισκοπή*) totius tabernaculi et quaecumque insunt in eo in sancto omnibus operibus. — v. 635. *legem tartaream* P in exc., *lege tartarea* M, forte *vectem tartareum*, cf. Ps. 106 (107), 16. Ies. 45, 2. *Thren.* 2, 9. Amos 1, 5 R. — *derupit* M, *disrupit* R. In vulgari sermone saepissime 'de' praepositionis verbis compositis notio vv. simplicc. remanet, cf. deperire 694, degustare 319. 329, denuntiare 331, deponere 334, devenire 243, devitare 989; praeterea cf. delaborare, defraudare, delenire, deluctare, derogitare, depostulare etc. Script. Histor. Aug., v. Paucker l. l. p. 55 et Woelfflin: 'Bemerkungen über das Vulgärlatein' in Philol. 34, I p. 161 et Diezii lexic. (ed. II) p. 153 s. v. 'desinare'. — v. 636. *Et levat de tumulis* M, *Elevat e tum.* P in exc. — v. 638. *Et surrexit ille feretro* L, *et resurrexit ille de fer.* M, *surrexit ille de fer.* P in exc., *Resurrexit ille de f.* R. — v. 639. *Archisynagogi* R, *Archisynagogae* M. — *deprecatus* passive, cf. Neue II p. 315. — v. 645. *profluvio*, cf. adnot. v. 152. — v. 651. *Quod* M, *Quando* P, *Cum* id. in exc. — v. 655. *insanierant* P in exc., *insani erant* P in text. — *perdere morte* L, *perdere morti* M, *pendere morti* P in

exc. — *Dei digni,* de constr. cf. It. p. 412. — v. 668. *sunt recordati* passive, cf. excordare 770 et Instr. I 21, 5; vid. Neue II p. 269. — v. 669. *perseverant: en* L, *perseverantes* M, *perseverant* Lbch. — v. 670. *balneis ire* P, *balneis ira* M. 'De dativo loci cf. Orest. tragoed. v. 46. 287. 157. 242. 362 etc.; Pass. Maximiliani c. 3 p. 302 Ruinart. (regressus est domi suae); vid. Haase ad Gregor. Turon. libr. De Cursu stellarum p. 32 sq. Miscell. philol. III p. 35' R. — v. 671. *faciant* P, *facient* M. — v. 673. *curata* M, *peccata* R. — v. 674 sq. *malignis. Est locus Ieremiae* L, *malignis, Et locus iterum* MP, *malignis, Et lex sanctorum* D, *malignis, Sed lex ipsorum* R. — v. 677. *Nunquam et idolis* L, *Nam et illis idolis* M. Versum et sententiam Pitra *unquam* adverbio post *idolis* addito explevit, quod Roenschius in *nunquam* mutavit. De voce ipsa nemo est, quin consentiat, sed cum *nam* coniunctio h. l. vix ferenda sit, equidem illius vocis litteris puto fragmina genuini *nunquam* superstita contineri. — v. 678. *Si Deus* M, *Sic Deus* P. — v. 679. *puros esse lavacris* D, *puro sese lavacris* M, *puros sese lavari* P, *puro sese lavari* id. in exc. — v. 680. *cum recipient* M, *cum receperint* R. — v. 683. *valvas passim* M, *passim valvas* P in exc. — v. 686. *colit in vano* M, cf. in vano venire 774; *colit in fano* R. — v. 688. *servit, iterum* P in exc., *servit iterum*; P in text. — *tricesimam quaerit* L, *tricesima quaer.* M, *tricesimas quaer.* R. — v. 689. *castus aderat* L, castum esse significat h. l. 'a quibusdam cibis temperare'; forte *castus ederat,* h. e. non quoslibet cibos ceperat, sed tempore constituto quibusdam se abstinuerat. *castum sederat* M, *castus sed erat* vel *castum caederat* P in adn., *caseos ederat* Eb, *Castori caederat* R. — v. 692. *propositae duae viae* P, *propositus duas vias* M. — v. 696. *qui quaerit hostiam*

nullam R, *qui quaerit ostia nulla* M, *q. quaeris hostiam nullam* P, *si quaeris ostia nulla (ut possis caelitus assurgere)* P in exc. — v. 697. *abolitus resurgere* Lbch, *abolitus surgere* M, *caelitus assurgere* P in exc. cf. v. 696. — v. 698. *Quid* P, *Quod* M. — v. 701. *de suo* P in exc., quod pro *de se* poeta usurpavit, cf. v. 335: pro nostris; *de sua* M, *de se sua* P. in text. — v. 702. *manibusque semper cr.* R, *semper manibusque cr.* M. — v. 708. *eorum ait* P in exc., *ait* M. — v. 714 sqq. *esse. Excludit omnis se caritas* [*omnis charitas* M] *crudele de nato, Nec facit heredem illum ex asse suorum. Quem si prius poterit consumere, gaudet in illum* [*illam* M] *Impium et saevum sobolem reisve* [*rei suae* M] *tyrannum; Nec obvium patitur genitor commotus ab illo.* Ex dictione *omnis* (patria) *caritas* repetas subiectum 'pater', quo verbum faciendi (v. 716) caret; ac v. 717 sq. velim sic vertas: Wenn er sein Vermögen wird früher aufbrauchen können, so ist es ihm dem Sohne gegenüber, der selbst hart und gegen Schuldner ein Tyrann ist, eine Genugthuung. *esse:* (v. 715) *Excludit .... nato,* (v. 716) *Nec ... suorum.* (v. 717) *Quem ... illum* (v. 718) *Impiam et saevam sobolem rei suae tyrannum,* (v. 719) *Nec obviam .. ab illa?* P; idem v. 715: *Excludit omne charitas,* v. 718: *reisve tyrannum* in adn. coniecit et v. 716 sq. *suorum, Quae* in exc. scripsit. *Excludit omnia ... suae rei tyrannus* Lbch proposuit. Roenschius denique v. 715 in parenthesi collocato v. 714 cum v. 716 coniunxit; praeterea v. 715 *Excluditur,* v. 716 sq. *suorum, Quem ... gaudet in illis. Impium ... tyrannum Nec obvium ... ab illo?* scripsit. — v. 720. *sint adhortati* M, *sint indurati* R; 'adhortati' formae notio passiva inest, cf. exhortavit Petron. 76 etc., v. Neue II p. 290 sq., It. p. 297. — v. 725. *filii* (M) disyllabum est, cf. ea, quae ad

v. 152 adnotavimus; *fili* R. — *legandi* Lbch, *legendi* M. — v. 727. *Dividuntur, quae bona*, intell. 'sunt' L, *Dividunturque b.* M, *Dividuntur bona* R. — v. 728. *filii* M, cf. v. 725, *fili* R. — v. 733. *Fecissent si bonum* L, *fecissentque bonum* M. — v. 734. *Nec* P in exc., *Nunc* M. — v. 737. *Deum* R, *Dominum* M. — v. 739. *peccata pristina donans* L, *peccata* [*peccataque* R] *pristina donat* M. — v. 740. *comminatur* P, *comminator* M. — v. 741. *periet*, cf. Neue II. 450 et It. p. 292 sq. — v. 742. *quisque* pro *quicunque* cf. It. 336. — *deos . . . fabricatos* P, *deus . . . fabricatus* M. — v. 744. *in igne proiectus* P in exc., *in igne reiectus* id. in text., *in igne praefectus* M. — v. 745. *cruciatus ignitos* L; *cr. iniquos* M, *cr. iniquus* R, utrumque nimis languidum et frigidum. — v. 746. *equorum* L, *pecorum* M; cf. fraenum accipiunt v. 747; de correpta penultima v. equorum cf. psalmorum v. 747 — 748. *durant* M, *ducant* H. — v. 749. *discendunt sanguine* M, *descendunt sanguinem* P in adn., *Deum incendunt sanguine* i. e. diris in mancipia saevitiis iram Dei instigant et exacuunt. P in exc., *descendunt sanguine* Lbch. — v. 754. *clementiam Dei refugant* M, *cl. D. refusant* Lbch, *cl. D. refutant* R. — v. 755. *Strenui sectantes* L: nullo temporis puncto intermisso luxuriam sectantur, 'quasi sola vita sit'. *Strenia sect.* M, *Strenam* (cibum?) *sect.* Lbch. *Strenuam*, deam strenuitatis atque industriae R coniecit. Sed isti, qui unam salutem in luxuria positam esse profitentur, fugiunt hanc deam, non colunt! — *sit, istam* (luxuriam) L, *sit ipsa* MP, *sit ista* R. — v. 756. *Sic redeunt a Deo* L. Ait Commodianus: luxuriam quasi vitam assidue sectantur, sed Deum, vitam aeternam, fugiunt. *Si credunt a Deo* M, *Si credunt Deo* P, *Sic credunt Domino* Lbch, *Discredunt Domino* R. — v. 757. *cum sit* P, *cum sint* M. — v. 758. *sacculo suasi* cf.

v. 29. — *omnes manifesto, saeculo* R; Pitra post 'omnes' comma posuit. — v. 768. *Diaboli* M, anapaestum complet, cf. v. 152; *Zaboli* R. — v. 773. *Commodo sit nobis facultas data credendi* M, *Commoda* etc. Lbch; elocutio 'commodo alcui alqd. dare' in suspicionem revocanda non est. — v. 777. *Perit et quod vixit in poena sero se damnat* L (Er geht unter und zu spät, wenn er schon die Strafe leidet, verwirft er sein (früheres) Leben); forte *in gehenna* pro *in poena* scribendum erat, cf. v. 74: mollescunt sero gehenna. *Perdit et quod vixit et in poenas erode damat* vel *clamat* M, *Perdit et quod v., et in poenas Herodis se damnat* P, *Perdit et quod v., et in poena sero declamat* Lbch, *Perdit et quo vixit et in poena sero reclamat* R. — v. 778. *exspectans crescere canos,* id est, vivere ad seram usque senectutem P in exc., *spectans credere canos* M. — v. 779. *diutius* M, trisyllabum est, cf. v. 152; *diu* R. — v. 784. *sex milibus annis*; ne quid mutemus prohibemur his Commodiani locutionibus: milia gentes 806, milia homines 853, sex milibus annis Instr. 2, 38, 8. 1, 35, 7. — *repletis, Quo t.* L, *repletis; Quo t.* P. — v. 785. *portus* P, *portans* M; — hunc versum maiore interpunctione finivi, cum dictionum *quo tempore* et *tunc* altera supervacanea esset. *Quo tempore (nos ipsos spero iam in litore portus) Tunc* etc. P. — v. 486. *solis in agone reductus* quasi 'in nova vita' P, *solis in augonere eductus* M. — v. 793. *ecce videmus* P, *ecce vidimus* M. — v. 794. *vulnus* L, *vulgus* M, *ulcus* P. — v. 796. *credit* M, *credidit* R scripsit, ni fallor respiciens *sensit* formam; sed temporum ratio Commodiani non ea est, quae in optimorum grammaticorum praecepta cadat, cf. v. 533 sq.: Ille praedixerat . . et dixit; v. 633 sq.: Hic super fluctus maris inibat et ventis imperat, ut redderet; v. 635 sq.:

Hic derupit et levat etc.; v. 654 sq.: Nec sic potuerunt cognoscere sed insanierant; v. 744 sq.: mittetur nec ibi permoritur sed dat. — v. 800. *fient* P, *fieri* M. — *tantae termini pestis* L, *tantae termini pesti* M, *teterrimae pestis* Bunsen. — v. 801. *Et* L, *Sed* M. — v. 802. *Ecce iam ianuam pulsat* Eb, *Ecce ianua pulsat* M, *Ecce ianua pulsatur* P, *En ianuam pulsat* id. in exc. *Ecce ianuam pulsat* Lipsius, cf. lit. Centralbl. 1869, 4. — *et cogitur ense* L. Explicat poeta haec: persecutio, vel Gothi irrumpentes pulsant ianuam, ipsi autem aliis gentibus a tergo instantibus premuntur et vexantur, ut amnem — Danubium — traiciant. *ēse* (ense) scriptura opinor genuina fuit, quae postea in *ēse* vel *esse* corrupta est; *et cogitur esse* M, *et cogitatur adesse* P in exc., *et iam cognoscitur esse* Bunsen, *et cogitur ipsa* (ianua) Lbch, *ecce cogitatur adesse* R, qui *et* (forte *ecce*) *recognoscitur esse* secundis curis dedit; *et cognoscitur esse* H. — v. 802. *Quae cito traiciet* P in exc., *Quae cito traieci. Et* MP, *Qui cito traiciet* Bunsen, *Quae cito traicitur* Lbch. — v. 806. *milia gentes* M cf. v. 784, *milia gentis* P. — *cum multa milia*, cf. It. p. 409. — v. 811 sqq. *pleni, Quam . . . colentes. Persequuntur* L, *pleni. Nam . . . colentes Persequuntur* MP. — v. 812. *idola vana* P, cf. Instr. 1, 2, 7. 1, 2, 13. *idola varia* M. — v. 813. *enim* M, *illi* Lbch. — v. 815. *trucidantur isti sub hoste* P, *tr. ista s. h.* M. — v. 818. *praefectus* L, *praeceptus* M, *praereptus* P. — v. 820. *Discimus* aut *Diximus* P in exc., *Dicimus* M. — v. 824. *ipse senatus* Lbch, *ipse natus* M, *ipsis notis* P, *ipsis natis* id. in exc. *ipsi senatui* R. — *esse mirantur* M, *adesse mirantur* Lbch. — Pluralem numerum recte monuit idem firmari locutione: senatus exorant v. 844. — v. 831. *caede* P, *crede* M, *clade* Eb. — *cum rege Nerone* Eb, *cum nece Nerone*

M, *nece cum Nerone* P in adn., *cum nece Neronis* „sensu activo: quasi cum caede iussu ipsius peracta“ P in exc. — v. 833. *proprium populum* L, forte: *dilectum populum*, cf. Instr. 1, 41, 8: Helias veniet prius signare 'dilectos'. *populum* M, *populum in nomine Christi; de quibus* (834) *Quam* etc. P, *populum venturum in nomine Christi;* (834) *De quibus quam* etc. P in exc.; *signo populum* R. — v. 836. *clausum* M, *clusum* R, cf. v. 396. — v. 837. *Et flumina quoque* L, 'et' inserui, quod excidisse puto 'madescet' verbo proxime ascripto; *flumina quoque* M, *flumina quoque ille* P in exc. — v. 839. *famis* nominativus, cf. Neue I p. 180 et It. p. 263. — v. 843. *Heliam* R, *Helyam* M. — v. 844. *confestim* Lbch, *confertim* M. — v. 845. *Exorant Neronem precibus* M, *Exorant precibus Neronem* P in exc. — v. 847. *dii nostri* M, *di nostri* R. — v. 848. *Et ille* P in exc., *Est ille* M. — *suppletus* M, *oppletus* R. — v. 852. *Sub quorum martyrio* M, *Sub quarum m.* R. — v. 855. *sepultura* L, *sepulturae* M. — v. 856. *immortales factos* Lbch, *immortales facti* M. — v. 857. *Quos inimici sui* Eb, *Quos inimicis vi* M, *Quos inimici vix* P. — v. 859. *odio toto* M, *odio totos* R; cf. in extremo versu: tempore toto 878, Instr. 1, 25, 16. 1, 26, 4; aethere toto 998, saeculo toto Instr. 1, 42, 16. — v. 864. *duo sibi Caesares addit* P, *duo sibi Caesaris audit* M. — v. 870. *In histrionica* (scil. corona, cf. coronati v. 864) L. Fideles iubentur coronam capiti imponere more histrionum, qui coronati prodeunt. *In ista historia* M, *In ista scoria* D, cf. v. 151; *In loca histrica* Lbch, *In ista histricosa* R; idem nunc *In ista histronica* (pro *histrionica*, cf. stronicis = histrionicis Gl. Maii VI p. 546 et Gl. Paris. ed. Hildebr. p. 276, adn. 283) legendum esse censet, quae coniectura proxime a nostra abest. — v. 878 sq. *tum* codicis restitui et

verba *statuta tempora complet* in parenthesi perscripsi, ut legentium commodo subveniretur; *cum* Eb, *dum* R, qui maiore interpunctione post 'complet' cum P enuntiationem finiunt. — v. 882. *inique repletum* M, *iniquo repletum* R. — v. 883. *maceraverat* P in exc., *macerabat* M. — v. 884. *ista* L, *in histis* M, *hostis* P, *istis* R. — v. 885. *ab orientem* R, cf. It. 409; *ad orientem* M. — v. 888. *implebitque mare* Eb, *implevitque mare* M. — *navibus cum milia multa* M, *naves cum milia multa* Lbch — v. 890. *Tyrum et Sidona* Eb, *Cyrum et Sidona* M. — *subactos* M, *subactas* Lbch. Nomina quarundam urbium in us vel in on desinentia interdum generis fem. sunt, ut non dubitemus Commodiano 'Tyrum et Sidona subactos' concedere; cf. Corintho deleto C. I. L 541, Pharsalo excepto Liv. 33, 34, 7, Brauron masc. Stat. Theb. 12, 615, Sicyon Cic. Att. 1, 13, 1. v. Neue I p. 654 sqq. — v. 891. *finitimae* P, *finitimas* M. — v. 896. *ignea quadriga* Lbch, *igne quadr.* M, *igneus quadr.* P, *igne* vel *ignis quadr.* id. in exc. — v. 897. *nuntiabit* Lbch, *nuntiet* M, *quae nuntiet* Eb. — v. 899 sq. *regi cum gentibus illis. Persae* R, *regi. Cum g. illis Persi* MP. — v. 900. *Babylónii venibunt* cf. v. 152. — *venibunt*, cf. Neue II 448 et It. 291. — v. 901. *ullum dolorem* L, *ulli dolore* M, *ulli dolore* P, *ulli dolorem* R. — v. 903. *proximo visu* L, *proxime visum* P, *proxime viso* R. — v. 904. *Exibunt illi* Eb, *Exibit ille* M. — v. 907. *intus in urbe* M, *intus in urbem* P in exc. — v. 910. *Novissime nudam adigunt incendio factam* D, *novissima enudam adigunt incendio facta* M, *Novissima inundant, adigunt incendio fracta* P, *Novissima* („die letzte Habe") *nudae abigunt incendio˙ facto* R. — v. 913. *se adinveniunt, in quo sint tempore ruti* L, *se adinveniunt, in quos in tempore bruti* M, *se adinveniunt iniquos in tempore br.* P; idem in exc. haec dedit:

iniquo in t., i. e.: 'Usque adeo tabescant corda potentum, ut prae angustia amentes, nec semet adinveniant, stolidis similes et attonitis, in illo aerumnoso tempore.' *sed intereunt iniquorum tempore br.* Lbch, qui *brutos* sibi persuasit esse Christianos. Roenschius secundam Pitrae coniecturam secutus alia interpretatione usus est; hunc enim locum originem ratus duxisse ex apoc. 17, 16 sqq. concludit *bruti* idem esse ac *τοῦ θηρίου* („Und sie können sich nicht darein finden in die unheilvolle Zeit des Thieres"). — v. 914. *Haec . . gaudebat* M, *Hi . . gaudebant* Lbch. — v. 915. *invenitur* L, *adinvenitur* M. Paucorum verborum spatium distat 'adinveniunt' (v. 913), quo v. composito librarius h. l. in errorem inductus est: metri ratione impedimur, ne *adinv.* recipiamus. — v. 916. *aeternam* L, *aeterna* M. — v. 918 sq. *maturum, Sed* L, *maturus et* M. — v. 919. *merces advenient* M, 'merces' pluralis n. forma est, cf. Claudian. VI cons. Honor. 678: mercem; Orell. inscr. n. 4379: herem; Commodiani Instr. 2, 11, 14 satellem; cf. praeterea exempla, quae Neue I p. 143 attulit. — *merces adveniet* P. — *partita locorum* poeta dixit pro 'partita loca', cf. universa legis 949, omnia legis Instr. 1, 42, 28, legis narrata 1, 42, 21. — v. 921. *Quem* M, *Cum* P in exc. — *spectarant* L, *spectant* M, *spectabant* Lbch. — v. 925. *de Persida* (abl. sing.) M; eandem declinationis rationem agnoscimus in his formis: Palladam, Iliadam, Briseidam, Tritonidam aliis, v. Neue I p. 329—34 et It. p. 258—59. — v. 926. *factus Antichristus, ille* Eb; P post factus comma posuit. — v. 933. *Ut Deus* M, *Ut Deus tandem* P in exc., *Ut Dominus* Lbch. — v. 924. *dixi* M, *dixit* R. — v. 938 sq. *redegit ut essent, Ex duodena tribu novem* [*nove* M] *semis ibi morantur* Eb, *redegit, ut essent Ex d. tr. novissimi*: *ibi mor.* P. — v. 940.

sed neque L, *sed neme* M, *sed nec* P, *sed nemesis* vel *sed neve* id. in adn., *sed nemini* D. — v. 941. *filius suos* [*suus* M] *ante parentes* Eb. — v. 942. *lugunt* M, *lugent* P, sed in exc. *lugunt* probavit; cf. lugitis, lugite Firmic. Mat. err. prof. r. 8, 3. 4. cod. Vatic., v. Neue II 428 et It. 283. — v. 943. *Expectantque vitam resurrectionemque* Lbch, *Exp. quoniam resurrectionemque* M, *Exp. vitam resurrectionemque* P, *Exsp. quoniam resurrectionem R.* — v. 944. *animal ullum vescuntur additis escis* P, *animam ullam v. additam escis* R. — v. 945. *olera ... sint* R, *olera ... sit* M. — v. 946. *inlibato* P, *inlivato* M. — v. 949. *Obtemperant quoniam universa* L, *obtemperantque universa* M, *Obtemperantque Dei un.* Lbch, *Observant quoniam un.* R; 'que' et 'quoniam' vocibus eandem compendiariam scripturam fuisse recte R monuit, cf. etiam v. 943, quo loco 'que' eruendum erat. *Obtemperant* autem retinui, nam et hoc verbum et similia accusativo pronominis vel adiectivi gen. neutr. iunguntur. — v. 951. *aderat* M, *aderit* P. — v. 952. *Hic erit* P, *Hic erat* M — *est extra repostus* P, *est extra repositus* M, *repositus extra* Lbch.; cf. repostus Iuvenc. sel. fragm. v. 514 ed. Pitr., postos ibid. v. 938, composta Exod. v. 1314. Ios. vv. 64. 212. — v. 955. *exsultant* R, *exultat* M. — v. 958. *fontes exsurgunt e se parati* L, *f. exs. escae parati* MP, *f. exs. escae paratae* R. — v. 960. *umbram illis* L, *umbraculum illis* M. Clamitant numeri hunc v. codicis non eum esse, qui a Commodiano compositus sit. Adparet deperditam libri lectionem profectam esse e scriptura repetita *illis (umbrāillis illis)*. — v. 966. *Neque gens* L, *Nec legis* M, *Nec gens* P. — v. 969. *viduant* M, *que* addidit Lbch. — v. 970. *locupletanturque praedando* M, *locupletantur praed.* Lbch. — v. 971. *per iter Deo cantant* Lbch, *pariterque decantant* M; forte

parodiasque decantant. — v. 972. *adproperant* R, *properant* M. — v. 973. *Expavescit* P in exc., *Expavescet* M. — Inde a v. 974 ad finem ea, quae coniectata sunt, ut versus et sententia supplerentur, uncis [ ] seclusi. *Et fug[it in B]oreae [partem ab exer]citu magno* L, cf. Instr. 1, 42, 37 sq.: Rex autem iniquus . . . In partem Boreae fugit etc. *Et fug[iet in rub]ore, ac v[eniet cum exer]citu magno* M [P], *Et fugit in Bore, ac venit cum ex. m.* id. in exc., *Et fugit in Boream, victus ab ex. m.* R. — v. 975. *quasi [pro suis] pugnans* L, *quasi [vir unus] pugnans* M [P], *q. fortiter pugn.* R. — v. 976. *exerc[itus]* M [P]. — v. 977. *Sternunt [ubi-]que* L, *Sternunt[ur]que* M [P], *Sternuntur* R, qui etiam de *prosternuntur* cogitavit respiciens Instr. 1, 42, 40: Terrore caelesti prosternuntur milites illi. — v. 976 sq. *autem, exerc. D. reb.* L, P non post 'autem' sed post 'Dei' comma posuit. — v. 978. *[Rex autem (Rex ille* R) *iniqu]us et [pseudo]propheta mittunt[ur]* Lbch, *[Unus et] alter ipsius et [ambo* vel *pseudo-]prophetae mittunt[ur]* M [P]. — v. 979. *[Comprehensi simul, in gehennae] poena viventes* Lbch., cf. Instr. l. l. 41: Ipse (tyrannus) cum infando comprehenditur pseudopropheta. *[Qui mercede bonos moneant, male] poena viventes* M [P]. — v. 980. *Quorum* R, *Quorumque* M. — *primores* Eb, *priores* M. — *praeposi[ti]* M [P], *et praepositi* R. — v. 981. *statim* L, *Sancti* lectio codicis (*Sanctûm* Lbch) e sequenti versu irrepsit. — v. 982. *Interea [sancti] intrant* Lbch, cf. Instr. l. l.: Intrabunt sancti. *Interea [sed et hi] intrant* M [P]. — v. 983. *Ut eam promissam capiant* L, *Quod ex promissa capiant* M, *Quod [Quam* R] *ex promisso capiunt* P, *Quod ea promissa capiant* id. in exc. — *capiant sine fine laetantes*; P, *capiunt. Sine f. laetantes,* R. — v. 984. *Deum pro mortuis ut* M, *Dominum pro m. uti* Lbch. — v. 985.

ipse Lbch, *ipsi* M. — v. 986. *Deus* M, *Dominus* R. — v. 987. *Statutusque dies quondam* L, *Statutusque dies quoniam* M, *Statutus quoniam dies* R. — v. 994. *rauca tuba* P, *rauca sed* M. — v. 995. *pavitat totum* P, *pavida totum* M. — v. 997. *putasti* M, *putastis* R coll. Instr. 2, 1, 4 sq. — v. 999. *tonitrus* Lbch, *tonitrui* M. — v. 1000. *aliud*, cf. adn. v. 152. — v. 1001. *furit* P, *fugit* M. — v. 1003. *qua se avertat* M, *q. se vertat* P; forte *q. se auferat.* — v. 1004. [*iudi*]*cantur astra* M [P], *mutantur* Roenschio in mentem venit, coll. Instr. 2, 5, 9: et astra vel ipsa mutantur. — v. 1006. *suppetium* pro *suppetiae*; eadem forma legitur Instr. 2, 1, 15. 2, 28, 12, v. Neue I 569 sqq. et It. p. 270 sqq. — v. 1008. *Nec illis subveniunt, quos ante pro magno colebant* M. Caveamus, ne quid mutemus; locutio enim 'pro magno' adverbialis est, non praedicativa. Dixit igitur poeta 'pro magno colere' pro 'magni aestimare', cf. v. 432: pro vita colere, — *Nec illi subveniunt quem ante pro magno colebant* R. — v. 1010. *qui fuerint* M, *fuerint qui* R. — v. 1011. *Quorum salus erit* P in exc., *Quos ad illos erit* M, *Pax ad illos erit* P in adn. — Inde a v. 1014 incipit altera Pitrae recensio, cf. Spicileg. Solesm. IV p. 222—224. — v. 1015. *E se* (*aes* e codice emicat; *aer* P ed. pr.) *ipse mundus* (*mundi* M), *qui* (*cui* P ed. alt.) *placebat ante, crematur* L; forte *praeerat* pro *placebat* esse scribendum P in ed. Verecund. ad v. 161 carminis de satisfactione poenitentiae (Spicil. Solesm. t. IV) coniecit; distinxit post 'placebat' P, post 'ante' Lbch. — v. 1016. *Quot crepitus* L, cf. tot crepitus v. 1026. *Quod strepitus* M, *Quos strepitus* P. — *ingruente* P ed. II, *incruentes* M, *ingruentes* P ed. I. — v. 1018. *hinc tonitrus* L, *hinc tonitrua* M, *tonitrua* (omisso *hinc*) Lbch. — *tot mala* M, *tota mala* P ed. I. —

fervunt, cf. Instr. 2, 1, 16; vid. Neue II p. 422. — v. 1019. *Rapietur* R, *rapitur* P ed. I, *rapiatur* P in ed. II (ex M?) dedit — *subitaneae* P in exc., *subitae* (?) vel *subtus* (?) M, *subeuntis* P in adn. proposuit, *subiturae* R. — v. 1020. [*funebria claustra*] P supplevit. v. 1021. [*par*]*tim* P, ... *tim* M. — *moenia ima* L, *moenia* .... *yma* M, *moenia* [*mundi*] P ed. I, *moenia prima* Philippsius. — v. 1022. [*Et fundamenta mundi*] P supplevit, [*Et rumpunt montes ru-*]*turi* Lbch, ... *ri sicut pulvis in auras* M teste Philippsio, *ituri sicut pulvis in auras* M ex apogr. Pitr. — v. 1023. [*scissis rupibus et*] P suppl., *saxa volant* ... *tecta domorum* M. — *domorum* (1024) *Vastantur, patr.* R, *domorum: Vastantur patriae*, P. — v. 1024. *Prosternitur* P, *sternitur* M ex apogr. Pitr., *prosternit* M teste Ph., *contremet* P ed. I dederat. — v. 1025. [*Ut vix, ubi*] P suppl.; [*fuerit pl*]*usculum* L, ... *osculum* M, [*sit, pulvis*]*culum* P, [*fuerat frust*]*ulum* R. — v. 1026. *Tantos fragores* [*tantasque*] R, *tantus fragor est* M, *tantum fragorem*, [*totque*] P. — v. 1027. [*tueri*] L, [*deflere*] P, [*telluris*] Lbch, [*durare*] R. — v. 1029. *Aut si* M Pitra auctore, *Etsi* in codice Philippsius legit. — *nat*[*um ra-*]*piet* P, *na* ... *iet* M ex apogr. P, ... *piet* M Philippi. — *quid proficiet* R, *quid proficet* M Phil., *qui proficiet* P scripsit. — v. 1030. *Vae refugis* R, ... *refugis* M a P coll., *vae refuges* M Phil. teste; *Quid refuges* P. — *Domini* M, *Domino* Lbch. — [*discordes*] P, [*docentes*] R. — v. 1031. *Quorum et laeta sors iudicabitur* Lbch, *Quor. e. l. s. iudicantur* [*iudicabatur* P] M, *Quorum iudicabatur et laeta sors* R. — [*nunc*] *pro se flentes* P, *pie flentes* M. — v. 1032. *Plang*[*unt*] *ex mugitibus* P, *pla* .. *ter* .. *mugitibus* M ex apogr. Pitr., *pla*[*ngen?*]*tes ex mugitibus* M Phil. — [*seseque prosternunt in ter*]*ra* R, [*prostratique ter*]*ra* P. — v. 1033. *Dum* [*illuces*]*cet* [*frat*]*ri*[*bus aula*] *laeta*

caelestis P, . . . *laeta caelestia* M ex apogr. P, *Donet c . . et f . . ri . . laeta caelestis* M Phil. — v. 1034. *Tunc* [*lux vitae*] *virum mundabit aet*[*er*]*na* [*super*]*nae* P, *Tum . . . mundabit* . . . M Pitr. auct., *Tunc* [*mentes*] *virum mundabit aet*[*er*]*na . . . ne* Philippsius coniecit. — v. 1035. *Et qui* [*fuit*] *humilis*, [*Deus nunc*] *de caelo videtur* P, . . *humiliter . . . de caelo videtur* M apogr. P, *Et quis* [*quis*] *humilis . . de caelo videtur* Phil. ex altera collatione supplevit. — v. 1036. *descendent angeli* [*cl*]*aritatis aeternae* P, *descendunt angeli*... apogr. P, *descend*[*an*]*t angeli* [*c*]*aritatis aet*[*er*]*nae* Mediomontana Philippsii lectio. — v. 1037. *Rumpentur et tumuli, exsurgent corpora* P, *Rumpuntur et tumuli, exsurgent corpora* M apogr. Pitr., *Rumpe*[*n*]*t et tumuli exsurge*[*n*]*t corp*[*or*]*a* M Phil. — *lu*[*to*] R, *lurda* (*lurida*) vel *lura* idem in comment. coniecit, *lu . . a* M Phil., *lu*[*te*]*a* P. — v. 1038. *Quae* [*maculat ta*]*bes* R, *Quos . . . bes* M, *Quae maculant ta*]*bes* P — [*in tartara saevi*] P. — v. 1039. *In*[*ferni custodes. Hic erunt Iudaei*] *viventes* P . . . *viventes* apogr. Pitr., *In* (?) . . . . M Phil. — v. 1040. *Suscitab*[*it*] *illos, ut videant gloriam eius* ex M Phil. dedit, *suscitati* . . . P e codice legerat. — v. 1041. *crucifixerunt* M apogr. Pitr., *cruce fixerunt* P (ex Philippi collatione?). — *denuo* [*surgit ab*] *imis* P, *denuo mundus* M apogr. Pitr., *denuo . . . humis* M Phil. — v. 1042. *Ut e*[*xs*]*tet miseris illis testis, necatus ab illis* ex altera collatione P dedit, *miser . . Illis testis est . . negatus ab illis* apogr. Pitr. — v. 1043. *pen*[*detis nummos, qui stulto*] P, *pen*[*detis nummos, qui impio*] R. — v. 1044. *Promisisti*[*s custodibus*] P, . . . *misisti* apogr. Pitr., *Promisisti* . . . . M Phil. — v. 1045. [*de te Iudaea*] P. — [*v*]*incemus* R, [*v*]*incimus* P ex altera coll. — v. 1046. [*et*] P intexuit. — v. 1047. *Da*[*mnati*]: *illis D*[*eus*] *di*[*cet*]: [*R*]*eced*[*ite*] *ill*[*uc*]! P ex coll. II. — v. 1048. *Et*

qui non crediderint, in umbra mortis abibunt M iterum coll., . . . *in umbra mortis abibit* apogr. Pitr. — v. 1049. *Sic uti qui poterant pl*[*us*] *vell*[*e*] P, *Hic utique poterat* apogr. Pitr., *Sicuti que poterat pl. vela* M Phil. — *et mort*[*alia*] *tant*[*um*] P ex alt. coll. — v. 1050. [*Elegerunt proni*] P. — *descendent* P, *descendant* M Phil., *ducenda* apogr. Pitr. — v. 1051. *Ceteri qui fueri*[*nt*] *in adversis Christi. De sanctis* M Phil., *Ceteri qui . . . in adversis* . . . apogr. Pitr. — v. 1052. [*erit una plebs*] *agia* [*semper*] P, . . . *gias* . . . apogr. Pitr., . . . *igias* M Phil. — v. 1053. *Heic maior* M Phil., ... *et maius est* apogr. Pitr. — [*finis*] P. — [*ne*] P, [*si*] R. — [*ipse iuravit*] P.

Addenda: v. 939 *nove* Roenschio suasore restitui: cf. Rossi Inscr. Christ. U. R. I 108 et 530. — v. 983. scribendum est *Quam ex promissa capiunt*, h. e ex promissione, cf. ea, quae ad. v. 78 adnotavimus. — v. 995. bene I. N. Ott (in Iahnii annall. CIX p. 836. 1874) *pavidat* restituit, quod recepi.

Scribebam Rendsburgii mense Septembri 1876.

E. L.

COMMODIANI EPISCOPI AFRICANI CARMEN APOLOGETICVM

ADVERSVS IVDAEOS ET GENTES.

Quis poterit unum proprie Deum nosse caelorum,
Quis nisi quem sustulerit ab errore nefando?
Errabam ignarus spatians, spe captus inani.
Dum furor aetatis primae me portabat in auras,
Plus eram quam palea levior; quasi centum adessent
In humeris capita, sic praeceps quocumque ferebar.
Non satis: his rebus criminose denique mersus
Paene fui factus herbas incantando malignas.
Sed gratias Domino — nec sufficit vox mea tantum
Reddere — qui misero vacillanti tandem adluxit!
Adgressusque fui tradita in codice legis,
Quid ibi rescirem. Statim mihi lampada fulsit;
Tunc vere cognovi Deum unum summum in altis,
Et ideo tales hortor ab errore recedant.
Quis melior medicus nisi passus vulnera victor?
Multi quidem bruti et ignoti, corde sopiti,
Nil sibi proponunt cognoscere; more ferino
Quaerunt, quod rapiant aut quorum sanguinem bibant,
Dummodo laetentur saginati vivere porci.
Ingemunt ad tumulum sepulcri, tum diviti plaudent
Mutabuntque pauperes vestes et fastidientur.
Sufficeret illis utique, quod promptius edunt;
Si quis est opibus sibi visus Caesare dignus,
Quid sua praeponit fragilis nec respicit ullum?

Communicet immo talis bonitatem in omnes,
Cui Summus divitias, honores addidit altos.
Nec enim vitupero divitias datas a Summo,
Sed culpandus erit, qui superextollitur illis.
Suadeo nunc ego altos sic et humiles omnes,
Ut legant assidue vel ista vel cetera legis.
Aspicite, quoniam brevis est nobis credita vita,
Discite, quapropter moriamur. Nati prudentes,
Qui hebetes morimur, quid profuit lucem vidisse?
Si nihil inquiras, hoc est belluarum adesse.
Certe Deus summus hominem praeposuit orbi,
Non feram nec pecudem. Cur nos similemus ad illas?
Omnipotens voluit hominem sibi praebere laudes;
Idcirco futura docuit nos ipse divinos.
Quem ut crederemus, non tantum verba tonavit,
Sed et demonstravit fortia Pharaone decepto.
Non solum hoc fecit: et Noe sub tempora quoque
Ostendit, quae poterat, quoniam Deum nemo quaerebat.
Mitior exinde paulatim coepit adesse
Diluvio facto, quo posset terra repleri.
Iam paene medietas annorum sex milibus ibat,
Et nemo sciebat Dominum, passimque vivebant.
Sed Deus, ut pectora vidit hominum nimis clausa,
Adloquitur Abraham. Quem Moyses enuntiat ipsum,
Ipse dedit legem populo Pharaone necato;
Et quis esset Dominus, ipse se praedixit ab illo.
Nec una contentus prophetica voce promittit,
Sed multos adhibuit testes qui illud declamant.
Hunc ergo, cum legitis multorum praeconia vatum,
Invenietis eum in carnem venisse pro nobis.
Unde nunc erratur? Ordinasse talia Summum
Quare subsannant? merunt, quod ab ipso ridentur!
Interdum subicio, qualiter praelegi prophetas,

Et rudes edoceo, ubi sit spes vitae ponenda.
Quid Deus in primis vel qualiter singula fecit,
Iam Moyses docuit; nos autem de Christo docemus.
Non sum ego vates nec doctor iussus ut essem,
Sed canto praedicta vatum oberrantibus austris.
Ergo mei similes, quos raptim aura deportat,
Quaerite iam portum, ubi sunt pericula nulla.
Agricola doctus tempestiva longe dinoscit
Et, priusquam veniant, recolligit sese sub antrum.
Estote prudentes, quod imminet ante videte
Et, priusquam veniant clades, providete saluti.
Ignavia pueris opus est, non certe robustis:
Si licet hoc rudibus, non convenit aevo maturis.
Quae quidem pars hominum non sit moderata, vetusta
Sic erit ut perna nimis salfacta: petrascit.
Nemo petram subicit, nisi solus ignis adescat:
Saxei sic homines mollescunt sero gehenna.
Clamamus in vacuum surdis referenda procellis
Et lumen offerimus caecis sine causa praebentes.
Stat miles ad missam: unus audit, et excutit alter
Nec accepit easdem monitas, sed perditus errat.
Quis modo delinquet (iudices estote de istis!),
Qui monetur aut ille, qui non vult dicto parere?
Spero, reus non est, qui Caesaris dictos obaudit,
Contrarios autem perdit sua vita superbos.
Interdum quod meum est, qui prius rescivi, demonstro
Rectum iter vobis, qui adhuc erratis inanes.
Vos tamen eligite, arbitrio vestro placentes,
Quis velit venenum aut suavia pocula vitae!
Bonum et malum est in ista natura creatum,
Ut homo post factum approbetur quis Deo dignus.

Adgredere iam nunc, quisquis es, perennia nosse:
Disce, Deus quis sit vel cuius nomine adsit!
Est Deus omnipotens, unus, a semetipso creatus,
Quem infra reperies magnum et humilem ipsum.
Is erat in verbo positus, sibi solo notatus,
Qui pater et filius dicitur et spiritus sanctus. —
Sed ex quo decrevit mundum componere, signis
Ignem interposuit metuendum angelis ipsis,
Quos tamen distribuit minoris potentiae ipso,
Ut regerent caelos et terram et subdita terrae.
Hunc ergo nec ipsi nuntii dinoscere possunt,
Qualis sit aut quantus, nisi quod praecepta sequuntur.
Est honor absconsus nobis et angelis ipsis,
Quod Dei maiestas, quid sit, sibi conscia sola est.
Relucet immensa super caelos et sine fine
Aureaque totum, quod est quasi flammea virtus.
Illic Dei vita est, tantum sine cognita forma,
Illa sunt secreta solo Deo nota caelorum:
Haec gloria Dei est unica super angelos omnes,
Hic Deus est lucis aeternae, hic spiritus aevi.
In primitiva sua qualis sit, a nullo videtur,
Sed transfiguratus, sicut vult ostendere sese.
Praebet se visibilem angelis iuxta formam eorum
Et homini fit homo, ceterum Deus verbo probatur.
Idcirco nec poterit tanti Dei forma dinosci:
Quidquid est, unus est in immenso lumine; solet
Inde pugillo suo concludere circulum orbis. (116)
Attamen cum voluit sciri de se ipso quid esset, (117)
Numine de tanto fecit se videri capacem: (118)
Facies aut oculi aut os aut membra notantur. (115)
Sunt quibus in ignem apparuit voce locutus;
Sumptus est in carnem, quem regio nulla capebat.
Sic Deus omnipotens, Dominus suae conditionis,
Cum sit invisibilis, fecit se videri quibusdam.

Qui formatus modo sese diffudit in auras,
Cuius nec initium nec finem quaerere fas est,
Hic sine initio semper est Deus et sine fine.
Qui, prius quam faceret caelum, ferebatur in aevum,
Quique tenet caelum, prospicit ubique de caelo
Et penetrat totum oculis et auribus audit.
Huic ergo placuit carnalem mundo teneri,
Ut exaltaretur sola sempiterna maiestas.
Iam, quod erat ante, referre nunc ardua res est,
Sit licet descriptum: non sit nobis cura de illis.
Cum haec, quae videmus, non possumus tangere tota,
Quis poterit scire, quid sit trans Oceani finem?
Et caelum videmus, sed illic quid intus agatur,
Nulli datur scire, donec fiat exitus aevi.
Sufficiat tantum de futuro nosse promissa;
Ad illa tendamus cupidi, tota mente devoti.
Sicut avis Phoenix meditatur a morte renasci,
Dat nobis exemplum, post funera surgere posse;
Hoc Deus omnipotens vel maxime credere suadet,
Quod veniet tempus defunctorum vivere rursum,
Sint licet nunc pulvis, iaceant licet ossa nudata.
Integratur homo, fuerat qui mortuus olim,
Et gratia maior huic aderit istius aevi.
Non dolor aut lacrimae tunc erunt in corpore nostro,
Non caro recipiet ferrum, non pustula surget.
Hoc Deus instituet, ut sit illi gloria maior.
Hic fecerat primum hominem, ut esset aeternus,
Sed ruit in mortem neglectis ille praeceptis.
Propter quae quaestorias tantas Deus esse paravit,
Ut inventiones diaboli detergeret omnes.
Rectorem in terra dederat Deus angelum istum:
Qui, dum invidetur homini, perit ipse priorque.
Interea iustos per ipsum cernit abactos,
Et facinerosum Cain in gehenna reservat.

In scelere coepit versari gens omnis humana,
Nec respicientes, quis esset creator eorum.
Quod Deus excelsus indigne pertulit; illam
Icere proposuit universam paene creatam.
Dicitur et legitur Noe liberatus ab aqua,
Ceteri diluvio perierunt ira caelesti.
Hinc, sicut initio, paulatim terra repletur.
Cessit prius facinus, sed altera clades accessit.
Adgressi sunt stulti turrim fabricare sub astris,
Ut quasi per illam possent ascendere caelos.
Quod Deus ut vidit fieri sub una loquela,
Descendit et fecit loquerentur lingua diversa.
Quos inde dispersit per insulas terrae semotos,
Ut fierent gentes vario sermone loquentes.
Tum, genus indocile, vitam feritatis agebant;
Nemo Deum sciebat, disputabat nemo de vita.
Irrepserat quoniam rudibus temerarius ille
Per latices animae, depravavit mentes acerbas
Persuasitque dolos illis infandos amare,
Vivere rapinis in gaudio sanguine fuso.
Hanc gloriam stulti prosequuntur tempore parvo,
Quos nullā venia liberat, se dicendo seductos.
Si suadet adulter, culpa est tua prosequi talem;
Non ille te damnat, sed tu tua sponte te damnas.
Errabant inducti veteris fallacia hostis,
Obliti Dominum, opera maligna sequentes.
Quod, diu ne fieret grassatio tanta latronis,
Tempore partito, miseratus est tandem, ablato,
Complacuit illi conloqui cum uno de multis,
Ut faceret populum ad se transeundo dilectum.
Ex eo coeperunt unum in Deum esse profani
Et fieri populus secundum Dei decreta.
Duos enim populos distinxerat ex se Rebecca:
Hic prior est factus; alter, ut succederet illi.
In Aegypto primum Israel concrevit alumnus.

Inde Deus illos eiecit duce Moyse,
Per quem dedit illis legem in monte Sinai,
Ut nostra posteritas Dominum cognosceret unum.
Deinde prophetas ex ipsis dicere iussit,
Quod Deus in hominem depretiatur ab illis.
Induxerat eos Dominus in terra promissa,
Ut ibi sub lege viverent, donec ipse veniret.
Gens ingrata bonis noluit iugum ferre praeceptis,
Sed magis in scelere prisco revoluta florebat;
Nec unquam desinuit: hodie quoque talis habetur.
Praetermisso Deo luxurias saeculi mavult,
Quod maxime Dominus cogit evitare dilectos;
Abscisos in totum a saeculo praemonet esse.
Si filios dixit, in illius sancta moremur.
Quid foris egredimur adulteri pompam sequentes?
Seductor antiquus per talia decipit omnes:
Immittit luxurias, per quas perdat filios Alti;
Agonia immittit, spectaculis ire cruentis
Aut nimis obscenis, impudica nosse pudicis;
Si fuerat castus, incestus proficit inde
Et placens arridet, quae hinc mala gaudia tentant.
In istis luxuriis populus primitivus agebat
Et a lege Dei semper recedebat aeterni.
Ad quos emundandos saepe Deus misit alumnos,
Ut illos corrigerent depravatos. Denuo Summi
Excipere nunquam noluerunt dicta divina,
Sed voluntate sua servierunt semper ineptis.
Mactabant iustos redarguentes illos inique,
Dum nollent accipere frenum disciplinae caelestis:
Esaiam serrant, lapidant Ieremiam erecti,
Iohannem decollant, iugulant Zachariam ad aras.
Atque venit ipse, fuerat qui praedictus ab illis,
Et patitur, quomodo voluit, sub imagine nostra;
Cuius in exitio omnis prophetia repleta est.
Dixerat hunc Daniel novissimum esse prophetis;

Is erat, quem propter vates de tuba canebant,
In sua venturum propria, quem sui negarent;
Improvidi semper et dura cervice recalces,
Dum respuunt formam, sacramenta legis amittunt.
Non illos iustitia humiles, caro nata, refregit,
Nec bonitas tanta aut aegrorum cura de verbo.
O pia religio, o tam veneranda maiestas,
Cuius medicina taliter in terra profecit!
Non ille de ferro secuit, non emplastro curavit,
Sed sine tormento statim suo dicto sanavit.
Talia videntes turbabantur mente Iudaei,
Qui malis invidiae ducti sunt, in zelo livoris
Non respicientes prophetarum dicta seducti,
Quod veniret homo talis, qui dispergeret illos.
Quousque veniret Dominus, prophetae canebant:
Ex eo, quo venit, tacuit prophetia Iudaeis.
Post quem in exilium devenerunt corde durato
Nec modo dinoscunt, quapropter sint talia passi.
Praedictum fuerat illis ab Esaiam prophetam
Et Danielem simul iter, quo perderent terram,
Quae non ante tamen, nisi dux civitatis in ipsa
Penderet in ligno, fieret deserta deinde.
Desubito qualis obfulsit gloria genti,
Ut fieret populus, populus qui non erat ante!
Non fuit attonitus Esau, dilectus a patre,
Iunior quod frater primitiva tolleret ille.
Sic nec synagoga potuit cognoscere tempus,
Quando et quo duce caderet de suo privata;
Sicut erat scriptum, quod aves sua tempora norunt,
Nam populus iste non me intellexit adesse.
Inventum est, ut ipse dominator caeli veniret:
Secundum scripturas non est computatus ab ipsis.
Praescius hoc fuerat Dominus, quippe cuncta qui novit;
Idcirco per ora prophetarum ista praedixit.

Gens cervicosa nimis semperque rebellans!
Dum sibi primatum vindicaret, causa resecta est.
In quorum stadia gentiles esse praefecit;
Dixerat hoc ante: Gentes sperabunt in ipsum.
Nam lapis immissus ipse est in fundamina Sion,
Crederet in quo qui, is haberet vitam aeternam.
Hunc sanctum sanctorum Daniel perungui designat
Et exterminari post illum chrisma regale.
David illud dixit, clavis configi silentem:
Effoderunt, inquit, manus meas et pedes ipsi.
Salomon quoque tam aperte te illo prophetat,
Occidamus iustum! dicturos esse Iudaeos.
Ieremias totidem crucem figurate demonstrans:
Venite, mittamus lignum in pane! dicentes.
Ante tuos oculos pendebit vita necata.

Hic pater in filio venit, Deus unus ubique:
Nec pater esset dictus, nisi factus filius esset.
Nec enim relinquit caelum, ut in terra pareret,
Sed, sicut disposuit, visa est in terra maiestas:
Iam caro descenderat, in qua Dei virtus agebat,
— Quid quod prophetae canunt, invisibilem esse videndum? —
Ut caritas tanta fieret homo quoque pro nobis.
Nec populus noster prosilisset in nova lege,
Si non Omnipotens ordinasset ante de nobis.
Hic erat Omnipotens, cuius in nomine gentes
Credidere omnes. Quid propheta dixit Esaias?
Exsurget in Israel homo de radice Iesse,
In illum sperabunt gentes, cuius signa tuentur.
Et ait terrarum testem illum esse per orbem,
Manifestari eum principem nationibus ipsum.
In psalmis canitur: Dominus regnavit a ligno;

Exultent terrae, iocundentur insulae multae.
Sic et patriarchae Iacob benedictio vera
Paruit in gentes: Hic erit spes gentium, inquit.
Sub caelo non aliud nomen est nisi Christi praelatum,
In cuius nomine crediderunt gentes ubique.
Non ita suademur credere pro tempore casso,
Sed propter futurum tempus, in aeterno viventes.
Haec speranda nobis spes est, sempiterno frunisci,
Non ista, quae fragilis cito mutat gaudia nostra.
Sint licet divitiae prae oculis lautae fruendae,
Excluderis illis substituta morte caducus;
Si perseveraveris, horrescis ipse vivendo,
Aut si valetudo fuerit mala, quo tibi vita?
Tormentum est totum, quod vivimus isto sub aevo.
Hinc adeo nobis est spes in futuro quaerenda:
Hoc Deus hortatur, hoc lex, hoc passio Christi,
Ut resurrecturos nos credamus in novo saeclo.
Sic Dei lex clamat: fieret cum humilis Altus,
Cederet infernus; ut Adam levaretur a morte,
Descendit in tumulum Dominus suae plasmae misertus.
Et sic per occulta inanivit fortia mortis.
Obrepsit Dominus veteri latroni celatus
Et pati se voluit, quo magis prosterneret ipsum.
Ille quidem audax et semper saevus ut hostis,
Dum sperat in hominem saevire, victus a Summo est,
Per quod prius hominem prostraverat morte malignus,
Ex ipso devictus: unde nobis vita provenit.
Adam degustato pomo mori iussus abivit:
Cuius de peccato morimur stirpis eius omnes.
Idem sed iterum Domini de ligno vitali
Si sumpserit, ille in aeternum vivet honestus.
Mors in ligno fuit et in ligno vita latebat,

Quo Deus pependit Dominus, vitae nostrae repertor.
Hoc lignum vitae Dominus praedixerat ipse,
Ut qui credit et scit, is quasi sumat abinde.
Et sumit et gustat suavia Dei summi praecepta
Et discedit, quoniam potior resurgit, a morte.
Qui credit in Christo, de ligno vitae degustat,
Quo fuit suspensus Dominus a Moyse praedicto.
Hunc ipsum Esaias humilem denuntiat esse
Et nimis deiectum, fuerit quasi servi figura:
Et vidimus eum, nec erat praeclarae figurae,
In plaga depositus homo, sciens omnia ferre.
Hic dolet pro nostris et peccata nostra reportat,
Et pro facinore nostro Deus tradidit illum,
Qui, cum vexaretur, tacuit sicut agnus ad aram.
Hic homo iam non erat, sed erat Deus curans pro nobis,
Quo palam adparet hoc Dei nomen oriri,
Quod modo praeclarum nomen apud gentes habetur.
Hoc Malachiel canit propheta, qui et angelus ipse,
Cum et Iudaeorum reprobet sacrificia dicens:
Non erit acceptum mihi sacrificium vestrum,
Sed in omni loco offerunt meo nomini gentes,
Apud quos eximium nomen meum magnificatur,
Qui sine cruore offerunt meo nomini munde. —
Nam fuit is ipse humilis, latens nomine magno,
Qui de semetipso per ora prophetica clamat:
Contumax non sum, ait, neque contradico nocenti,
Dorsum quoque meum posui ad flagella caedendum
Maxillasque meas palmis feriendas iniquis
Praebui nec faciem averti sputis eorum.
Stultitia subiit multis, Deum talia passum,
Ut enuntietur crucifixus conditor orbis.
Sic illi complacuit: Consilium neminis usus,
— Nec alius poterat taliter venire — pro nobis
Mortem adinvenit, cum esset invidus hostis,

Quam ebibit Dominus passus, ex inferno resurgens.
Idcirco nec voluit se manifestare, quid esset,
Sed filium dixit se missum fuisse a patre.
Sic ipse tradiderat semetipsum dici prophetis,
Ut Deus in terris Altissimi filius esset.
Hoc et ipse premit, humilis in carne cum esset,
Testaturque patrem, ut ora prophetica firmet.
Ex Israel legimus hominem resurgere talem:
Et homo est, inquit, et quis eum novit in ipsis?
Hieremias ait. Hic Deus est noster aequalis,
Post haec et in terris visus est conversatus humanis.
Esaias autem: Tu es Deus, et nesciebamus:
Et Deus in te est, et praeter te non alter habetur.
Et quis in occasum prophetarum lege veniret?
Cantate Domino, nomen est Deus illi, qui venit!
Et psalmus de ipso quartus quadragesimus inquit:
Exaltabor ego in gentibus nomine magno.
Et alibi legimus: Hodie te genui, fili;
Pete, et dabo tibi, et habebis gentes heredes.
Certe iam adparet, quis sit Deus et quis in ipso,
Et cuius in nomine crederemus gentes ubique:
Dictum est Christo meo, teneo cuius dexteram, illud:
Exaudiant gentes, et imperet gentibus ipse.
Quid pluribus opus est, cum res tam aperte probatur,
Cum is, qui taxatur, populus iam in illo laetatur?
Illi autem miseri, qui fabulas vanas adornant
Et magum infamant, canentibus rostra clusissent.
Quales eos dicam? antequam dispersi fuissent,
Quos nec exsulatus fregit nec ipsa senectus.
Si magus adfuerat, cur ergo prophetae canebant?
Si false de ipsis pronuntiant perdere terram,
Quod provenit de eis, sic erit et falsum de illo.
Sed quia sunt spreti semper, quod cruenti fuerunt,
Contra suum Dominum rebellant magum dicentes,

Nec volunt audire, quae dixerunt vates in illos,
Quod non intellegerent in totum fine sub ipsa.
Ipse Deus illos descripsit pectore clauso,
Ne videant oculis nec intellegant corde durato;
Incrassavit enim cor populi huius iniqui,
Ut nihil agnoscant, donec meo verbo sanescant.
Praedictus est Deus carnaliter nasci pro nobis,
Ut fieret illis merito cruciatio maior:
Ecce dabit Deus ipse vobis signum ab alto;
Concipiet virgo et pariet terra caelestem;
Emmanuel autem vocetur, iusserat illos:
Quod lingua Latina 'Deus nobiscum' evolvit.
Audite, quod ipse nutriretur melle, butyro,
Et Samariam caperet, verbum priusquam loqueretur.
Sed haec est historia clausa, de qua docti revolvunt,
Ut parvulus lactans sine pugna praedas teneret,
Passio cuius praedicta est taliter ante,
Ut Deus passibilis fieret profuso cruore.
Esaias ait: Tanquam ovis ductus ad aram,
Nec voce clamavit, patienter omnia gessit, —
Tu Deus et Dominus vere meus! contra quem ille
Suffigitur clavis, quod David praedixerat olim;
Quem et potaverunt secundum scripturas acetum:
Et in vestimentis meis, dixit, sortem miserunt,
Quod factum et legimus. In illo omnia gesta
Fuerunt et tenebrae factae tribus horis ad sextam
Festinavitque dies obducere sidera noctis,
— Praedictum hoc fuerat fieri per prophetam Amosum —
Ut tegeret subito sese per solemnia sancta.
O mala progenies! O subdola fronte
Generavi soboles, dixit Deus, qui me negarent.
Et dixit: Audite vocem tubae. — Nolumus, aiunt.
Hoc dicit Ezechiel: Audient ergo gentes a longe.
Uno volo titulo tangere librum Deuteronomii:
In caput eritis, gentes, nam increduli retro

Respiciunt. Certe omnia supra dicta rebelles.
Scite quid opponunt, cum res tam aperte dicatur?
Videte iam ergo, dubii qui nunc usque nutatis,
Quod gentes in Domini fuerint scriptura priores.
Nunc ergo fas ei credere, quem libri designant,
Non idolis vanis, quae frustra pro vita coluntur,
Nec istis adiungi voluptuosis et sine freno,
Qui magis luxurias diligunt quam Summi praecepta.
Non est culpa satis iis una, qui credere nolunt,
Sed magis infamant: In puteum misimus illum.
Quapropter et Dominus indignatus iurgiat illos:
Propter vos nomen meum blasphematur in gentibus, inquit.
Dimissum in puteum vere surgere quare clamatur?
Inferis, Domine, animam meam imposuisti:
Ego dormivi, ait, et somnum cepi securus;
Auxilio Domini surrexi, nil mali passus.
Et iterum dicit: In infernum non derelinques
Nec dabis sanctum tuum interitum quoque videre.
Hic personans ait: Fili prophetae, ascendo.
Ut Dominum dicam passum pro miseris summum,
Et in libro psalmorum de Domini morte clamatur.
Non id illi putant David de se ipso referre,
Aut si putant illud, congruunt universa, quae dixit?
Non est flagellatus David nec cruce levatus.
Quid? Vaticinantur Iudaei more Saturni?
In fabulas coeunt, cum iam declinetur in illo?
Non quasi maleficum alapantur cruce levatum?
Insciis, indoctis, ignorantibus talia fingunt:
Quis Deus est ille, quem nos cruci fiximus? aiunt
Nolentes respicere scripturas, corde caecati.
Ecce canit alius repetens iterumque propheta,
Cuius voce tamen titulatur talis edictus:
Nunc exsurgam, ait Dominus, nunc clarificabor,
Nunc exaltabor, humilem quem ante vidistis;

Nunc intellegetis, nunc erit confusio vestra:
Vana cogitatis, ideo vos ignis habebit.
Haec Esaias ait. Tunc sic et ipsa maiestas,
Cum esset in carne, profitetur ipse quis esset:
Nemo meam animam poterit auferre conatus,
Sed ego sponte eam pono ex meo decreto.
Ipse potestatem habeo de illa ponendi
Et sumendi iterum habeo potestatem in illam.
Apertius autem de iusti morte clamatur,
Ut pateat magis induratos esse Iudaeos:
Ecce perit iustus, nec quidem intellegit ullus;
Sed erit in pacem huius sepultura dilecti.
Quid illi infamant in puteum esse dimissum,
Cum legimus illum sepulturae traditum esse?
Ignominiosi, crudeles, caeci, superbi!
Qui magis de facto deberent gemere, plaudunt!
Inspiratus enim Salomon de ipso prophetat
Et magis insequitur plenius ostendere: Iustum
Circumveniamus, si qui nobis gravis videtur,
Qui nostris operibus contrarius valde resistit.
Exprobrat in totum nihil nostra lege teneri,
Adhuc et adfirmat filium Altissimi esse.
Omnimodo reprobat et nugaces nos aestimat esse;
Abstinet et sese a nobis et in altera vadit,
Nos immundos ait et novissima altari iusti,
Et sibi laetatur Dominum patrem esse caelorum.
Ergo, si sermones illius sunt veri, probemus;
Tentemus hunc Deum videntes, quid sit in illum,
Interrogemus eum omni cum tormento quietum,
Condemnemus eum turpissima morte. Movebant,
Haec cum fecissent, capita suspensa dicentes:
Salvum illum faciat pater, aut descendat abinde!
Ut eos caecos Salomon ostendat aperte,
Sic, quasi nunc referat, et fecisse talia culpat:
Dum ista cogitant, ducti sunt in errore nefando;

Excaecavit illos malitia sua seu irae.
Ecce quia caeci ipsi sunt et alteros aiunt,
Dixit illis Salomon: Nescierunt Dei secreta.
Quaecumque dixerunt testes universi priores,
In Christo fuerunt facta? aut in altero? Dicant.
Quod ipsum si cupiunt facere frustrantes in ore,
Ipsi se subsannent: videant completum in illo.
Quis fuit is iustus, de quo prophetae canebant,
Cum nemo sit iustus in terris, nisi e caelo venisset?
David enim princeps peccavit amando puellam,
Peccavit Salomon, et tandem paenituit illos.
Cum iustum tam clari et insigni reges bearunt,
Non fuerunt iusti ipsi, sed de iusto canebant.
Nec quidem Esaias vates de se talia dixit,
Qui fuit a rege Manasse de serra secatus.
Alter lapidatus, alter est mactatus ad aras,
Alterum Herodes iussit decollari reclusum:
Omnes iusti vates alia sunt morte perempti.
Quod Dominus ligno pependit, voce Moyses:
Non quasi homo Deus suspenditur, intimat ante;
Aut non ceu filius hominis minas patitur, inquit.
Sic Dominus ipse cum venisset, ista sequutus:
Oportet me, inquit, reprobari voce Moysis.
At ego non tota, sed summa fastigia carpo,
Quo possint facilius ignorantes discere vera.
Hi autem iniqui, qui subdole vivere quaerunt,
Iam semel cruenti perseverant fingere vana;
Infatuant stultos magis evanescere dictis.
Cum crucifixus enim sic oporteret, — eundem
Sic enim disposuit propter primitivi ruinam —
Non solum pro illis, sed pro nobis venit e caelo;
Constituit populum novum suo nomine firmum,
Iuxta prophetias complevit omnia Christus.
Ecce nova facio, Esaias clamat in ipso,
Et nemo priora reputet nec antiqua sequatur.

Haec nova sunt hodie sub nostra lege profecta,
Quod gentes in Christo credimus ex dicto Moysis.
Ille duos populos praedixerat esse futuros,
Et quidem minorem populum praecellere dixit.
Sed isti nequitiae pleni iam desperato furore:
Haec nobis est data lex, dicunt, vos unde venistis?
Si nobis obsistunt, patet et resistere istos
Summo, qui voluit nobis bonus esse. Nec illud
Respiciunt servi cervicosi, setis erectis;
Qui semper innocuos cruciarunt, lege vetati,
Sic Deo fecerunt, quod erant consueti, crudeles,
Et filios sese audent adhuc dicere Summi.

Iam qualiter iterum resurrexit, supra notavi,
Non de voce mea, sed dicta prophetica dixi.
Praedixerat autem discipulis cuncta de sese,
Qualiter a populo pateretur Petro negante
Et quia de tumulis resurgeret tertio die.
Dixerat, et ipse Deus complevit omnia dicta.
At ubi surrexit, venit ad apostolos ipse
Et stetit illis in medio: Pax vobis, inquit.
Inter discipulos non adfuit unus orantes;
Cui cum referrent, discredere coepit et addit:
Si prius non digitum misero, ubi clavi fuerunt
Aut ubi percussus de lancea, non ego credo.
Tunc die Dominica rursus remeavit ad illos
Et stetit illis in medio: Pax vobis, inquit.
Et statim adgreditur Thomam incredulum illum:
Accede propius et contange corpus ut ante.
Non ego sum umbra, mortuorum qualis habetur:
Vestigium umbra non facit; considera vulnus.
Extendit palmas et ille tangere coepit
Et manum in latere, fuerat quod lancea fixum,
Misit et exinde prostravit sese precando.
Haec quia vidisti, credidisti; sed illi felices
Posteri, qui credunt audito nomine tantum.

Quadraginta dies cum illis ex ordine fecit
Et docuit illis multa, quae saeclo venirent.
Post cuius ascensum miracula multa fuerunt,
De verbo curabant infirmos in nomine Christi.
Qui si talis erat, qualem isti perfidi dicunt,
Fortia non fierent testium de verbo per illum.
Ascendit in caelos, sicut et Scriptura canebat:
Excipite regem, principes caelorum, in altis!

Quid amplius opus est recitare cuncta de lege?
Sufficiunt ista rudibus, bono corde tuenda.
Quod si nec ipsi volunt scire Deum ista legendo,
Ipsi sibi reputent, quod venerint illo, quo nolunt.
Vergilius legitur, Cicero aut Terentius item;
Nil nisi hos faciunt, ceterum de vita siletur.
Quid iuvat insanos saecularia prosequi terris,
Scire de divitiis regum, de bellis eorum?
Insanumque forum cognoscere iure peritum?
Quod iura vacillant? praemio ne forte regantur?
Sit licet defensor, sit licet divinus orator,
Nil morte proficiet, si vivus in Christo negavit.
Immo prius quaerat, ubi sit sua vita redacta,
Si fuerit sapiens, si ceterum vituperatus.
Illi legunt iura et discunt proloquia mira,
Sed superant miseros, pro quibus loquuntur, agendo.
Infelix est ille, qui venerit illis in ore.
Illi ferunt laudes et illi victoriam damnis:
Stat miser in medio mutus, qui plus dolet intus.
Illi tonant ore et ille silentio nummis.
Obstrepit interea vox adornata diurnum,
Et saepe fit causa melior mala pluscula dando.
Hinc pretium quaerit sapiens, hinc vincere gaudet,
Etsi prave gerat, dum sit modo victor; aegrotat,

Nil sua de causa tractat, cum lucra conatur;
Spem subit alterius et sua posterga remittit.
Multi de successu rapiuntur saeculi silva;
Dum gaudent in brevia, remanent a gratia Christi,
Dum cupiunt multa oculo, dum augere quaerunt;
Nec Deus est illis aliquid, nisi saeculi vita.
Provenire satagit vir, agon est pro ipso diurnum;
Et verum agonem spernit pro aeterna salute.
Quisque, si vigilat saeculo, laudatur acutus:
Nam qui Deum sequitur, copria iudicatur ab ipsis.
O nimium felix, saecularia si quis evitet!
Sit stultus aliis, sapiens dum sit Deo summo.
Ipsa spes tota, Deo credere, qui ligno pependit;
Foeda licet res est, sed utilis vitae futurae.

Quod filius dicitur, sit Deus pristinus ipse.
Hic praeibat Deus in columna nubis et ignis,
Quando de Aegypto liberavit illos ad unum.
Hic crudele nefas imperat de unico nato,
Ut probaret Abraham, cui dixit: Parce! e caelo
Angelus. Et Deus est, hominem totidem qui refecit,
Et quidquid voluerit, faciet ut muta loquantur.
Balaam caedenti asinam suam colloqui fecit
Et canem, ut Simoni diceret: Clamavi de Petro!
Paulo praedicanti dicerent ut muti de illo;
Leonem populo fecit loqui voce divina.
Deinde, quod ipsa non patitur nostra natura,
Infantem fecit quinto mense proloqui vulgo.
Hic erat venturus, commixto sanguine nostro,
Ut videretur homo, sed Deus in carne latebat;
Non senior veniet nec angelus, dixit Esaias,
Sed Dominus ipse veniet se ostendere nobis.
Hunc mare pertimuit, hunc venti, hunc tartarus ipse;

Agnovit Dominum omnis creatura latentem.
Solus nequam populus centriam erexit ad illum:
Absit, ut sic Dominus venerit in tali figura!
Hic, sicut in terra, super fluctus maris inibat
Et ventis imperat, placidum ut redderet aequor;
Hic legem tartaream derupit verbo praesenti
Et levat de tumulis Lazarum die quarta foetentem.
Nam qui ferebatur, cum fuisset obvius illi:
Surge, inquit, iuvenis! Et surrexit ille feretro.
Archisynagogi filiam deprecatus a patre
Iam exanimatam plangentibus suscitat illam.
Mutum loqui fecit et surdum audire, praesertim
Et caecum ex utero natum, ut videret in auras.
Post triginta octo annis paralyticum surgere iussit,
Quem admirarentur grabatum in collo ferentem.
Cuius vestimento tacta profluvio sanata est;
Quinque panes fregit hominum in milia quinque
Et quattuor milia iterum de septem refecit.
Plenius ut sese Dominus demonstraret adesse,
Commutavit aquas, fierent ut optima vina.
In nuptias fuerat invitatus matre cum ipsa;
Quod fuit rogatus subveniret vino defecto,
Tum iussit implere hydrias velocius aqua,
Quod prius gustavit et sic ministrari praecepit.
Nec sic potuerunt Dominum cognoscere factis,
Sed insanierant, quasi nequam perdere morte:
Quod ipsum concedit, quoniam sic pati decrevit.
Si tamen crediderint, veniam tunc demum habebunt.
Hic est primogenitus per prophetas ante praedictus,
Ut vocitaretur in terris Altissimi proles.
Felices hominum spem suam in isto qui ponunt,
Nam insipientes tamquam maledictum evitant.
Aeternitas illi praeparatur, Christo qui credit,
Ut socius Dei sit homo post funera vivens.
Lex et prophetae dicent, qui sunt Dei digni caelorum

Et quibus absconsa revelantur aurea saecla.
Per tot vates numero de filio Dei clamatur,
Et cluserunt oculos filii Dei primi vocati;
Qui scelere facto non sunt recordati legendo,
Sed perseverant: En nos sumus electi! dicentes.
Adhuc infatuant profanos balneis ire,
Quos faciant mundos ipsi Deo summo placere.
Aqua lavat sordes, non intima cordis iniqua.
Nec sacra sacrilega poterunt lavare curata,
Nec ita praecepit Dominus sacra ferre malignis.
Est locus Ieremiae, ab idolis mundos haberi:
Nemo sibi faciat simulacrum daemonis, inquit,
Nunquam et illis idolis servire nolite.
Si Deus praecepit ab idolis valde caveri,
Quid illi decipiunt gentes puros esse lavacris?
Immo cum recipient tales, docere deberent
Servire non aliis, nisi tantum Summo placere.
Dum facinus quaerunt obumbrare Christi de morte,
Aperiunt valvas passim, ut intretur ad illos.
Hinc ergo depereunt, qui se putant puros ab aqua
Posse Dei fieri, conscientes ante latroni.
Nunc colit in vano quodlibet, nunc sancta requirit,
Nescit ubi primum occurrat inscius ille:
Ac idolis servit, iterum tricesimam quaerit;
Nunc azyma sequitur, qui castus aderat ante.
Hoc Deo non placuit participes daemonum esse,
Qui legem instituit, fieret quo transitus inde.
Sunt tibi propositae duae viae: elige, quam vis,
Nec enim te findes, ut possis ire per ambas,
Sed tamen ex ipsis opportunam quaerere debes.
Ne cadas in fauces latronum, cautior esto:
Unum quaere Deum, qui quaerit hostiam nullam,
Ut possis abolitus resurgere saeclo novato.
Quid malos attendis et iudicas sanctos iniquos,
Qui tibi nullum verbum de lege demonstrant?

De virtute Dei refertur, quam fecit in illos,
Nam de suo facta scelerata dicere nolunt,
Semper homicidae manibusque semper cruentis,
Quos Dominus numquam potuit domare monendo.
Suffecerat illis per ignaviam tanta fecisse
Et dicere: Scriptum sic erat, modo credere fas est.
Sed Dominus ipse obscuravit sensus eorum,
Induravit eos sicut Pharaonem in ipsis;
Nec preces eorum ait exaudire se velle
Et de terra sua proiecit illos iratus.
Cum filios illos utique iam dixerat ante,
Necesse voluerat bono corde vivere natos,
Quando pater gaudet, cum sit bonus filius illi.
Quod si malus fuerit, exsecretur odio natum.
Contrarium nullus patitur sibi filium esse.
Excludit omnis se caritas crudele de nato
Nec facit heredem illum ex asse suorum.
Quem si prius poterit consumere, gaudet in illum
Impium et saevum sobolem reisve tyrannum;
Nec obvium patitur genitor commotus ab illo.
Quid isti praesumunt, cum sint adhortati, dicentes:
Ex omni populo nos sumus carissimi Summo?
Parricida patris semper est superbus in illo:
Carus esse potest aut heres iure vocari?
Si patres carnales tales detestantur alumnos,
Quanto magis Dominus, superant cui filii legandi!
Mansuetis, humilibus, obsequio plenis alumnis
Dividuntur, quae bona, non impiis neque tyrannis.
Adoptati fuerant manifeste filii Iudaei,
Sed in testamento consecuti sunt impii nomen.
Ipsi sibi reputent: scelere commisso cruenti,
Qui poterant utique participes esse bonorum,
Qui nobis strident, qui nos aemulantur heredes?
Fecissent si bonum, et erant in parte legati.
Nec hodie tacent et Christo credere nolunt,

Qui fuerat illis salutaris lege praedictus,
De quo iam audistis qualiter prophetae canebant,
Venturum in terras Deum, quem gentes adorabunt.
Hunc ante nos ipsum admonent cognoscere Summum,
Qui renovat hominem peccata pristina donans.
Nam et comminatur deorum cultoribus ipse:
Sacrificans idolis periet in morte secunda.
Quisque deos ergo sequitur fabricatos in auro,
Argento vel lapide, ligno vel aeramine fusos,
Cum ipsis infelix mittetur in igne proiectus,
Nec ibi permoritur, sed dat cruciatus ignitos.
Sunt homines equorum similes in ista natura,
Qui nolunt accipere frenum Dei summi vagantes.
Cum ipsi non durant servorum talia ferre,
In quorum saepe discendunt sanguine diri,
Dicentes adiciunt: Nihil est post funera nostra.
Dum vivimus, — hoc est, incumbunt more suillo —
Nulla sit luxuria, quae nos pertranseat aevo:
Dum tempus est vitae, perfruamur omnia saecli.
Indisciplinati clementiam Dei refugant
Strenui sectantes, quasi sola vita sit, istam.
Sic redeunt a Deo, qui promittit vivere semper:
Contra bonum pugnant, cum sit repugnandum iniquo.
Erravimus omnes manifesto, saeculo suasi,
Sed gratia Domini provocamur credere legi.
Propterea venit et fecit trophaea latenter
Et fuit homo Deus, ut nos in futuro haberet.
Sed plurimi pereunt, qui putant utrisque placere,
Idolis atque Deo, placeat cum nemo duobus.
Unus est in caelo Deus caeli, terrae marisque,
Quem Moyses docuit ligno pendere pro nobis.
Unde quidam errant ignari talia passum,
Non satis intenti mysterio Dei secreto.
Invidia Diaboli mors introivit in orbem,
Quam Deus occulte destruxit virgine natus.

Qua nativitate excordantur caeci Iudaei,
Stultos infatuant scelere commisso cruenti.
Nemo potest ullum excusamen dicere, postquam
Commodo sit nobis facultas data credendi.
Non venit in vano Dominus in terris e caelo,
Sed venit, ut faceret populum suo nomine dictum.
Quem si quis confessus non erit in ista natura,
Perit et, quod vixit, in poena sero se damnat,
Aut certe, dum sperat exspectans crescere canos,
Excluditur diutius ab aeterna vita defunctus.
Ergo iam ad illum citius recordari debemus,
Qui nobis post obitum pollicetur reddere vitam.
Insuper hoc addit, immortales esse futuros
Et frui quod oculus non viderat ante videndo.

Sex milibus annis pervenient ista repletis,
Quo tempore nos ipsos spero iam in litore portus.
Tunc homo resurget solis in agone reductus
Et gaudet in Deo reminiscens, quid fuit ante;
Qui, sicut audivit fragilis in pristina carne,
Cum sit incorruptus, recognoscit ante promissa.
Quam gloriam mirans homini provenisse sic inquit:
Qualiter audivi prius, sic singula cerno.
Haec pariter omnes clamant ab inferno levati:
Quemadmodum ante audivimus, ecce videmus!
Cedet dolor omnis a corpore, cedet et vulnus,
Nec erit anxietas ulla, nisi gaudia semper.
Quisque tribus credit et sensit unum adesse,
Hic erit perpetuus in aeterna saecla renatus.
Sed quidam: Haec, aiunt, quando haec ventura putamus?
Accipite paucis, quibus actis illa sequentur.
Multa quidem signa fient tantae termini pestis,

Et erit initium septima persecutio nostra:
Ecce iam ianuam pulsat et cogitur ense,
Quae cito traiciet Gothis inrumpentibus amnem.
Rex Apolion erit cum ipsis nomine dirus,
Qui persecutionem dissipet sanctorum in armis.
Pergit ad Romam cum multa milia gentes
Decretoque Dei captivat ex parte subactos.
Multi senatorum tunc enim captivi deflebunt
Et Deum caelorum blasphemant a barbaro victi.
Hi tamen gentiles pascunt Christianos ubique,
Quos magis ut fratres requirunt gaudio pleni,
Quam luxuriosos et idola vana colentes.
Persequuntur enim et senatum sub iugo mittunt.
Haec mala percipiunt, qui sunt persecuti dilectos:
Mensibus in quinque trucidantur isti sub hoste.
    Exsurgit interea sub ipso tempore Cyrus,
Qui terreat hostes et liberet inde senatum.
Ex infero redit, qui fuerat regno praefectus
Et diu servatus cum pristino corpore notus.
Discimus hunc autem Neronem esse vetustum,
Qui Petrum et Paulum prius punivit in urbe:
Ipse redit iterum sub ipso saeculi fine
Ex locis apocryphis, qui fuit reservatus in ista.
Hunc ipse senatus invisum esse mirantur;
Qui cum adparuerit, quasi deum esse putabunt.
    Sed priusquam ille veniat, prophetabit Helias
Tempore partito, medio hebdomadis axe.
Completo spatio succedit ille nefandus,
Quem et Iudaei tunc simul cum Romanis adorant,
Quamquam erit alius, quem exspectant ab oriente;
In nostra caede tamen saevient cum rege Nerone.
Ergo cum Helias in Iudaea terra prophetat,
Et signat proprium populum in nomine Christi;
De quibus quam multi quoniam illi credere nolunt,
Supplicat iratus Altissimum, ne pluat; inde

Clausum erit caelum, ex eo nec rore madescet:
Et flumina quoque iratus in sanguine vertit.
Fit sterilis terra nec sudant fontibus aquae,
Ut famis invadat: erit tunc et lues in orbe.
Ista quia faciet, cruciati nempe Iudaei
Multa adversus eum conflant in crimina falsa,
Incenduntque prius senatum consurgere in ira
Et dicunt Heliam inimicum esse Romanis.
Tunc inde confestim motus senatus ab illis
Exorant Neronem precibus et donis iniquis:
Tolle inimicos populi de rebus humanis,
Per quos et dii nostri conculcantur neque coluntur.
Et ille suppletus furia precibusque senatus
Vehiculo publico rapit ab oriente prophetas.
Qui satis ut faciat illis vel certe Iudaeis,
Immolat hos primum et sic ad ecclesias exit,
Sub quorum martyrio decima pars corruit urbis
Et pereunt ibi homines septem milia plena.
Illos autem Dominus quarto die tollit in auras,
Quos illi vetuerunt sepultura condi iacentes,
Suscitatque solo immortales factos de morte,
Quos inimici sui suspiciunt ire per auras.
 Territi nec sic sunt, sed magis intra crudescunt
Ad populum Christi exsecrantes odio toto.
Induravit enim Altissimus corde nefandos,
Sicut Pharaoni prius induraverat aures.
Hic ergo rex durus et iniquus Nero fugatus
Pelli iubet populum Christianum ipsa de urbe,
Participes autem duo sibi Caesares addit,
Cum quibus hunc populum persequatur diro furore.
Mittunt et edicta per iudices omnes ubique,
Ut genus hoc hominum faciant sine nomine Christi;
Praecipiunt quoque simulacris thura ponenda
Et, ne quis lateat, omnes coronati procedant.
In histrionica si fidelis ire negavit,

Feliciter exit: sin vero, de turba fit unus.
Nulla dies pacis tunc erit nec oblatio Christo,
Sed cruor ubique manat, quem describere vincor,
Vincunt enim lacrimae, deficit manus, corda tremiscunt:
Quamquam sit martyribus aptum tot funera ferre;
Per mare, per terras, per insulas atque latebras
Scrutanturque diu, exsecratas victimas ducunt.
Haec Nero tum faciet triennii tempore toto
Et anno dimidio — statuta tempora complet —
Pro cuius facinore veniet vindicta letalis,
Ut urbs et populus ille cum ipso tradatur,
Tollatur imperium, quod fuit inique repletum,
Quod per tributa mala diu maceraverat omnes.
Exsurget iterum ista in clade Neronis
Rex ab orientem cum quattuor gentibus inde
Invitatque sibi quam multas gentes ad urbem,
Quae ferant auxilium, licet sit fortissimus ipse,
Implebitque mare navibus cum milia multa:
Et si quis occurrerit illi, mactabitur ense;
Captivatque prius Tyrum et Sidona subactos,
Nam inde finitimae gentes terrore fatiscunt.
Hinc lues, hinc bella, hinc fames, hinc nuntia dura,
Miscenturque simul, quo fiat turbatio mentis.
Interea fremitum dat tuba de caelo repente,
Cuius omni loco sonitus praecordia turbat.
Videbitur et tunc ignea quadriga per astra
Et facula currens nuntiabit gentibus ignem.
Siccatur fluvius Euphrates denique totus,
Ut via paretur regi cum gentibus illis.
Persae, Medi, simul Chaldaei, Babylonii venibunt,
Immites et agiles, qui nesciant ullum dolorem.
Hic ergo exoriens cum coeperit inde venire,
Turbaturque Nero et senatus proximo visu.
Exibunt illi tres Caesares resistere contra:
Quos ille mactatos volucribus donat in escam,

Exercitus quorum necesse est victorem adorent.
Cumque redeuntes in urbe mente mutata
Spoliant templa et, quidquid est intus in urbe,
Diripiunt mactantque viros ingenti cruore,
Novissime nudam adigunt incendio factam,
Ut neque vestigium eius adpareat ultra.
Cuius in exitio tabescunt corda potentum
Nec se adinveniunt, in quo sint tempore ruti.
Haec quidem gaudebat, sed tota terra gemebat.
Vix tamen invenitur illi retributio digna.
Luget in aeternum, quae se iactabat aeternam,
Cuius et tyranni iam tunc iudicantur a Summo.
Stat tempus in finem fumante Roma maturum,
Sed merces advenient meritis partita locorum.
Inde tamen pergit victor in terra Iudaea,
Quem ipsi Iudaei spectarant vincere Romam.
Multa signa facit, ut illi credere possint,
Ad seducendos eos quoniam est missus iniquus;
Quem tamen e caelo increpat vox credita Summi.
De Persida homo immortalem esse se dicit:
Nobis Nero factus Antichristus, ille Iudaeis.
Isti duo semper prophetae sunt in ultimo fine;
Urbis perditio Nero est, hic terrae totius:
De quo pauca tamen suggero, quae legi secreta.
Displicet interea iam sero Iudaeis et ipsis,
Susurrantque simul, quoniam sunt fraude decepti,
Et clamant pariter ad caelum voce deflentes,
Ut Deus illis subveniat verus ab alto.
Tum Deus omnipotens, ut terminet cuncta, quae dixi,
Producet populum celatum tempore multo:
Sunt autem Iudaei, trans Persida flumine clausi,
Quos usque in finem voluit Deus ibi morari.
Captivitas illos ibidem redegit ut essent,
Ex duodena tribu nove semis ibi morantur.
Mendacium ibi non est, sed neque odium ullum;

Idcirco nec moritur filius suos ante parentes,
Nec mortuos plangunt nec lugunt more de nostro,
Exspectantque vitam resurrectionemque futuram.
Non animal ullum vescuntur additam escis,
Sed olera tantum, quod sint sine sanguine fuso.
Iustitia pleni inlibato corpore vivunt:
In illis nec genesis exercet impia vires
Nec febres accedunt in illis, non frigora saeva,
Obtemperant quoniam universa candide legis,
Quae nos et ipsi sequemur pure viventes.
Mors tantum aderat et labor, nam cetera surda.
Hic erit populus, qui nunc est extra repostus;
Siccato fluvio repetet in terra Iudaea;
Cum ipsis et Dominus veniet implere promissa,
Qui per totum iter exsultant Deo praesente.
Omnia virescunt ante illos, omnia gaudent,
Excipere sanctos ipsa creatura laetatur:
Omni loco fontes exsurgunt e se parati,
Qua graditur populus Summi cum terrore caelesti.
Umbram illis faciunt nubes, ne vexentur a sole,
Et ne fatigentur, substernunt se montes et ipsi;
Praemittitur enim ante illos angelus Alti,
Qui ducatum eis pacificum praestet eundo.
Hi sine labore leviter gradiuntur euntes
Et quasi leones, qui transeunt, omnia vastant.
Neque gens ulla quidem poterit resistere contra,
Si bellum intulerit, cum sit Deus ipse cum illis.
Expugnant gentes civitatesque deponunt:
Permissione Dei viduant colonias omnes
Auro vel argento, locupletanturque praedando.
Et sic honestati hymnos per iter Deo cantant.
Mox autem adproperant sanctae civitati paternae,
Expavescit enim terribilis ille tyrannus
Et fug[it in B]oreae [partem ab exer]citu magno.
Unde rapit populum, ut stet quasi [pro suis] pugnans

Cum properant autem, exerc[itus] Dei rebelles
Sternunt [ubi]que solo ab angelis proelio facto.
[Rex autem iniqu]us et [pseudo]propheta mittunt[ur],
[Comprehensi simul, in gehennae] poena viventes,
Quorum primores praeposi[ti] sive legati
In loco servorum statim rediguntur iniqui.
Interea [sancti] intrant in colonia sancta,
Quam ex promissa capiunt sine fine laetantes;
Exorant Deum pro mortuis ut resurgant,
Quod ipse promisit olim de anastasi prima.
    Incipiet Deus iam tunc inimicis irasci,
Statutusque dies quondam advenit iniquis.
Cum coeperit autem mundum iudicare per ignem,
Devitatque pios et cadet super impios ignis.
Vix remanent pauci, qui referant talia facta,
Et qui reservantur, ut serviant iustis evadunt.
    Post persecutionem sanctorum et funera tanta
Imminet ut veniat dies detestabilis, ardens.
Ecce canit caelo rauca tuba ubique resultans,
Quae pavidat totum orbem in ruina cadentem.
Sol fugit incaute, subito fit noctis imago,
Et Deus exclamat: Quamdiu me ferre putasti?
Cuius signo dato pestis ruet aethere toto,
Cum strepitu tonitrus descendit impetus ignis.
Tunc aliud atque aliud fulmen iactatur ab astris,
Ignea tempestas furit reservata tot annis;
Rugit pestifera clades, tremit excita tellus,
Nec, qua se avertat, providet gens omnis humana.
Stellae cadunt caeli, [iudi]cantur astra nobiscum:
Turbantur caelicolae, agitur dum saecli ruina.
Suppetium tunc nullum erit, et clamor inanis:
Non navis accipiet hominem nec ulla latebra,
Nec illis subveniunt, quos ante pro magno colebant:
Quisque sibi satagit, sed nihil proficiet illi,
His tantum proficiet, qui fuerint Christo notati,

Quorum salus erit, nam ceteris poena letalis.
Pars incredulorum servatur molliter usta,
Ut genus ipsorum iterum se in ultimo plangat. —
Quocumque se vertunt homines, vis ignea fervet;
E se ipse mundus, qui placebat ante, crematur.
Quot strepitus caeli ingruente fulmine dicam,
Cum ira tot annis collecta funditur omnis?
Hinc ignis, hinc tonitrus, hinc turbinis tot mala fervunt,
Rapieturque polus subitaneae mortis in umbra.
Partim terra tremens laxat [funebria claustra],
[Par]tim tonitrua disrumpunt moenia ima
[Et fundamenta mundi] ituri sicut pulvis in auras.
Saxa volant [scissis rupibus et] tecta domorum
Vastantur, patriae prosternitur civitas omnis,
[Ut vix, ubi fuerit, pl]usculum vestigio tradat.
Tot crepitus, tantos fragores [tantasque] ruinas
Quis poterit ferre aut naufragia tanta [tueri]?
Quid misera mater faciet tunc parvolo dulci?
Aut si pater nat[um ra]piet, quid proficiet illi?
Vae refugis Domini! Vates sine Christo [discordes],
Quorum et laeta sors iudicabitur, [nunc] pro se flentes
Plang[unt] ex mugitibus [seseque prosternunt in ter]ra,
Dum [illuces]cet [frat]ri[bus aula] laeta caelestis.
Tunc [lux vitae] virum mundabit aet[er]na [super]nae,
Et qui [fuit] humilis, [Deus nunc] de caelo videtur:
Cum illo descendent angeli [cl]aritatis aeternae,
Rumpentur et tumuli, exsurgent corpora lu[to],
Quae [maculat ta]bes, et portant [in tartara saevi]
In[ferni custodes]. [Hic erunt Iudaei] viventes:
Suscitab[it] illos, ut videant gloriam eius
Quem cruci fixerunt. Sed denuo [surgit ab] imis,
Ut e[xs]tet miseris illis testis, necatus ab illis.
Quot pen[detis nummos, qui stulto] providi dolo
Promisisti[s custodibus] lucra silentibus? De te,

Invidia, canimus; [de te, Iudaea, v]incemus,
Cum iusti laetantur, [et] in inferno cremantur
Da[mnati]; illis D[eus] di[cet: R]eced[ite] ill[uc]!
Et qui non crediderint, in umbra mortis abibunt;
Sicuti qui poterant pl[us] vell[e,] et mort[alia] tant[um]
[Elegerunt, proni] descendent illi deorsum
Ceteri, qui fuerint in adversis Christi. De sanctis,
De duobus populis [erit una plebs] agia [semper].
Heic maior [finis; ne] mutetur enim, [ipse iuravit].

Index I.

Nominum.

Index II.

Verborum.

(Asterisco notata sunt verba coniectura restituta.)

Addenda et corrigenda:

praef. p. VI, 10 lege *his* pro *is*, cf. Spicil. I praef. p. XVII.
„ „ X ad versum 65 non indicavi Roenschium *tempestates* scripsisse. —
„ „ XI, 8 lege *perna nimis salf.* —
„ „ XXXV: R. ad v. 860 adnotavit forte *corda nefandis* scribendum esse. —
„ „ XXXVIII adde suo loco eundem editorem v. 953 *repedet* (coni. verb. repedandi) pro *repetet* proposuisse. —
p. 10 v. 292 lege *exsultent* pro *exultent.* —

